

Litteraturgranskningar

ROBERT D. PUTNAM: *Making Democracy Work – Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey 1993: Princeton University Press.

Vad får demokratin att fungera? Vilka faktorer påverkar de demokratiska institutionernas förmåga att möta de krav vi ställer på dem? Dessa frågor som sysselsatt politiska filosofer sedan Aristoteles dagar tar sig Robert D. Putnam an i sin bok *Making Democracy Work – Civic Traditions in Modern Italy*. Som undertiteln antyder menar sig Putnam ha funnit åtminstone en del av svaret på sina frågor i det han kallar "civic traditions", "civic culture", eller "civic community". För att undvika missförstånd kommer jag här att konsekvent använda beteckningen 'medborgarkultur'. För att få en bättre uppfattning om vad Putnam, mer exakt, är intresserad av överlämnar jag ordet till honom själv:

This book aims to contribute to our understanding of democratic institutions...Does the performance of an institution depend on its social, economic and cultural surround?...Or does the quality of a democracy depend on the quality of its citizens, so that every people gets the government it deserve? Our intent is theoretical. Our method is empirical drawing lessons from a unique experiment in institutional reform conducted in the regions of Italy over the last two decades. (Putnam 1993:3)

I denna textpassage ryms en hel del intressant information: Vi får reda på att *syftet* är att bidra till förståelsen av hur demokratiska institutioner fungerar. Vi får vidare veta att *metoden* är empirisk; det är genom att studera ett reformprogram för regionala politiska institutioner i Italien som Putnam söka svaren på sina frågor.

Min avsikt här är att granska Putnams studie utifrån tre olika perspektiv rörande undersök-

ningens *uppläggning*, *genomförande* och *resultat*. För det första, hur har Putnam designat undersökningen? Hur har han definierat sin beroende, respektive sina oberoende variabler? För det andra, hur har han gått till väga för att samla in material och hur har han bearbetat detta? För det tredje, vilka slutsatser drar han från materialet och hur övertygande är dessa? Då dessa frågor är nära knutna till varandra – vilka resultat som *genereras* kommer ju t ex att bero på hur man definierar sina variabler – kommer det inte att råda vattentäta skott mellan behandlingen av de olika frågeställningarna.

Undersökningens uppläggning

Putnams centrala hypotes, det han vill leda i bevis, är att det sätt på vilket demokratiska institutioner fungerar kan förklaras med hur väl utvecklad medborgarkulturen är i den miljö vilken institutionerna är placerade. För att testa denna hypotes jämför han hur demokratin fungerar i Italiens olika regioner. Själva uppläggningen av undersökningen sonderfaller därmed i två viktiga huvudmoment: dels hur hypotesens beroende och oberoende variabler definieras och operationaliseras, dels vilket material som väljs ut för att testa hypotesen.

Låt mig först granska den empiri Putnam valt för att studera demokratiska institutioner och för att testa sin hypotes om medborgarkulturens betydelse. Vad bör man tänka på när man väljer ett material för att belysa skillnader mellan olika analysenheter och för att kunna förklara varför dessa föreligger? Vi kan också formulera frågan som: vad kan iakttagna skillnader överhuvudtaget bero på, och hur ska man välja fall för att minimera antalet möjliga förklaringar? Om vi finner avvikelser i politiska institutioners sätt att fungera så är en första tänkbar förklaring att det beror på att institu-

tionerna är konstruerade på olika sätt; att de har olika formell struktur. Att se på politiska institutioner som en fråga om att hitta den ideala konstruktionen av dessa går tillbaka till John Stuart Mills tankar i *Considerations on Representative Government*. Denna i grunden optimistiska syn på politiska institutioner, att eftersträvade resultat följer som ett brev på posten av korrekt design, fick en allvarlig knäck under mellankrigstiden. Efter sammanbrottet av de demokratiska regimerna i Tyskland och Italien följde en avsevärt mer luttrad syn på vikten av politiska institutioners formella struktur (Putnam 1993:10). Ändå är det en variabel som har ett potentiellt förklaringsvärde varför Putnam borde vara intresserad av att konstanthålla denna aspekt av politiska institutioner.

En andra tänkbar förklaring skulle kunna vara att institutioner fungerar på olika sätt beroende på hur lång tid de har varit verksamma. Institutioner beskrivs ofta som "tröga strukturer" varför tidsaspekten är av intresse. Observerade skillnader skulle kunna förklaras med att vissa institutioner haft längre tid på sig för att fungera på ett önskvärt sätt. Därför borde även denna aspekt isoleras ifall hypotesen om medborgarkulturens betydelse för demokratin ska kunna bekräftas på ett övertygande sätt.

Den empiri som Putnam valt att studera utförs av regionala demokratiska institutioner i Italien. Där genomfördes 1970 en reform som medförde att man etablerade regionala parlament vilka några år senare fick överta en stor del av den beslutsmakt som tidigare varit förlagd till det nationella parlamentet. Detta konstitutionella experiment har givit Putnam en unik möjlighet att studera frågan under vilka villkor man kan förvänta sig effektiva, demokratiska institutioner. Att: "[t]he Italian regional experiment offers an unparalleled opportunity for addressing this question" (Putnam 1993:6), beror naturligtvis på att de ovan nämnda förklaringsvariablerna kan konstanthållas. Då alla regionala institutioner etablerades samtidigt och gavs samma utformning så kan iakttagna avvikelser varken förklaras av institutionernas formella struktur eller hur

lång tid de har haft på sig för att fungera. Detta ger naturligtvis Putnam större möjligheter att dra säkra slutsatser rörande giltigheten av sin egen hypotes. Men det innebär samtidigt att han avsäger sig möjligheten till en förutsättningslös belysning av den centrala frågan: vad får demokratin att fungera? Detta är inte någon avgörande kritik då det ligger bortom varje enskild undersökning att ge svaret på denna fråga. Däremot stödjer det en misstanke om att Putnam är ute i ett bestämt ärende: han vill visa att det är just medborgarkultur som är av betydelse om vi vill ha en fungerande demokrati. Givet denna hypotes har Putnam gjort ett utmärkt val av material.

Då Putnam är intresserad av att finna skillnader mellan sina analysobjekt för att sedan förklara dessa så styrs hans urvalsmetod av principen om "most similar cases". Han letar således efter fall som är så lika varandra som möjligt för att skillnader, dels ska framstå som mer intressanta, dels ska bli lättare att förklara. (Om Putnam istället hade varit intresserad av likheter hos politiska institutioners funktionsätt så borde hans urval styrts av principen om "most different cases".) Frågan vi bör ställa i anslutning till Putnam är emellertid: med avseende på vad bör fallen vara lika? Här ligger det ett viktigt val och väntar på forskaren. Ju fler tänkbara förklaringsvariabler som kan konstanthållas genom att fallen liknar varandra desto enklare blir det att hitta den verkliga förklaringen till observerade skillnader. Men risken finns naturligtvis också att man konstanthåller den intressanta variabeln ju mer lika fall man använder sig av. Då den typ av undersökning som Putnam genomfört är både tids- och resurskrävande går det inte att göra om undersökningen ifall det skulle visa sig att man inte funnit några avgörande skillnader mellan de fall man valt att studera. Samhällsvetaren befinner sig inte i samma position som naturvetaren vilken i sitt laboratorium kan göra upprepade experiment där variabler tillåts variera på ett stort antal sätt. Samhällsvetaren måste därför redan från början ha en preliminär idé om vad han söker efter. I Putnams fall tar sig detta uttryck i den hypotes som säger att medborgarkulturen förklarar skillnader

hos demokratiska institutioners sätt att fungera. Putnam väljer att konstanthålla variablerna tid och design för att observera skillnader i kontext. Mot detta kan vi inte rikta någon principiell kritik men vi bör vara medvetna om att hypotesen har styrt Putnams val av empiri och att det därför inte är någon förutsättningslös undersökning om vad som får demokratin att fungera.

När vi nu är på det klara med *var* Putnam valt att leta så återvänder vi till frågan *vad* han letar efter. Vad avses med fungerande demokratiska institutioner och vad står begreppet medborgarkultur för? I stor utsträckning kommer naturligtvis undersökningen att stå och falla med frågan hur vi ska kunna avgöra att vissa demokratiska institutioner faktiskt fungerar bättre än andra. Putnam är själv medveten om problemet: "What criteria must be met by rigorous, impartial, persuasive evaluation of institutional success? Indeed, how can we be sure that some governments actually are systematically more effective than others, so that it makes sense to speak generically of 'institutional success'?" (Putnam 1993:63) För att göra frågan om institutionell framgång meningsfull ställer Putnam upp två överordnade utvärderingskriterier: effektivitet och lyhördhet (responsiveness). På ett demokratiskt styrelseskick ställer vi, enligt Putnam, de dubbla kraven på att de politiska institutionerna, dels ska ta hänsyn till medborgarnas preferenser vid fattandet av politiska beslut, dels ska ha förmågan att omsätta dessa beslut i praktisk handling (Putnam 1993:63).

Nästa steg är operationaliseringen. Putnam utarbetar ett analyschema bestående av tolv indikatorer som tillsammans ger ett index med hjälp av vilket han kan jämföra hur de olika regionernas institutioner fungerar. Operationaliseringsarbetet har enligt Putnam själv väglett av fyra övergripande överväganden: (1) *utförlighet*, indikatorerna ska fånga in så många som möjligt av de uppgifter som ett styrelseskick har att utföra; (2) *intern konsistens*, hänsyn måste tas till att vissa institutioner kan vara bra på olika saker och därför kan en institution bara sägas vara bättre än en annan om den rankas före denna enligt de flesta indika-

torerna; (3) *tillförlitlighet*, vissa avvikelser kan förväntas över tiden varför man bör se till att resultaten är säkerställda över en längre period; (4) de objektiva indikatorernas resultat bör *överensstämma* med medborgares och politikernas subjektiva uppfattningar.

De tolv indikatorerna är: "Cabinet Stability", "Budget Promptness", "Statistical and Information Services", "Reform Legislation", "Legislative Innovation", "Day Care Centres", "Family Clinics", "Industrial Policy Instruments", "Agricultural Spending Capacity", "Local Health Unit Expenditures", "Housing and Urban Development", samt "Bureaucratic Responsiveness" (Putnam 1993: 67ff). Mot bakgrund av att den övergripande frågan som undersökningen ställer är: vad får demokratin att fungera?, kan man tycka att dessa tolv indikatorer i högre grad mäter hur pass effektiva politiska institutioner är än i vilken utsträckning de är demokratiska. Därför måste vi fråga oss om Putnams indikatorer kan sägas vara användbara för att belysa frågan: varför fungerar vissa demokratiska institutioner bättre än andra? Kanske har han genom denna operationalisering begränsat sig till att undersöka varför vissa politiska institutioner är mer effektiva än andra. Det är naturligtvis en allvarlig brist om Putnam redan från början gjort det omöjligt att driva hem sin hypotes genom att han lagt in långt mindre i definitionen av demokrati än vad vi normalt avser med begreppet.

Särskilt allvarligt blir detta problem om det är så att de båda kraven på effektivitet och demokrati på något sätt står i motsättning till varandra. Detta skulle kunna betyda att vissa av de institutioner som ingår i studien är mer effektiva än andra *på grund av* att de är mindre demokratiska! Att det i själva verket råder en sådan "trade-off" mellan effektivitet och demokrati är en tanke som framförts av många demokratiteoretiker.¹ Om så är fallet beror naturligtvis på vad vi lägger in i begreppet 'demokrati'. Tydligast framträder kanske motsättningen om vi betraktar ett inslag som ofta ses som centralt för demokratiprincipen, nämligen deltagande. Det är inte svårt att se att politiska institutioner som i stor utsträckning

motsvarar kravet på ett omfattande medborgerligt deltagande löper risk att bli ineffektiva. Om alla medborgare skulle få möjlighet att framföra sina åsikter rörande varje politisk fråga innan beslut fattades så skulle vi aldrig få någonting gjort. Det demokratiska styrelseskicket skulle hota att urarta till en gigantisk diskussionsklubb. Men naturligtvis behöver inte kravet på deltagande drivas så långt att det utgör en självklar belastning för den politiska processen. Då ingen av Putnams indikatorer mäter i vilken utsträckning de olika regionernas politiska institutioner ger utrymme för medborgarna att aktivt delta i den politiska processen så kvarstår möjligheten att vissa regioner får ett lågt sammantaget värde därför att de i vissa avseenden är mer demokratiska än andra regioner. Man kan visserligen ha förståelse för att vissa aspekter av den demokratiska principen är svåra att operationalisera, men ett försök att något bättre spegla demokratins innebörd hade ändå varit önskvärd. Det är nu tveksamt om Putnams operationalisering av den beroende variabeln ger utrymme för att dra några långtgående slutsatser om vad som får demokratin att fungera.

Hur är det då med den oberoende variabeln medborgarkultur, vad avses med detta begrepp? En allmän definition lyder: "... civic community, that is, patterns of civic involvement and social solidarity" (Putnam 1993:83). Mönster av medborgerligt engagemang och social solidaritet, vad kan det betyda och hur tänker sig Putnam mäta detta? Fyra indikatorer används för att mäta graden av medborgarkultur i de olika regionerna. Den första är knuten till hur pass omfattande föreningsliv som föreligger. Den andra mäter i vilken utsträckning människor läser tidningar. Den tredje speglar valdeltagandet i folkomröstningar. Den fjärde gäller frånvaron av preferensröstning, vilket kanske måste förklaras lite närmare. Vid nationella val kan de röstberättigade markera att de föredrar en speciell kandidat framför andra. Att man utnyttjar denna möjlighet är ovanligt men det har visat sig att det är mer vanligt förekommande i regioner som sedan gammalt präglas av patron-klient förhållanden. Preferensröstning blir ett uttryck för

en demonstration av att den röstberättigade tar ställning på grundval av personliga relationer till den aktuella kandidaten snarare än partiets politiska program. Därför kan frånvaron av preferensröstning ses som en indikator på en utvecklad medborgarkultur.

Är denna uppsättning indikatorer ett bra mått på i vilken utsträckning samhället präglas av medborgerligt engagemang och social solidaritet? Är det inte en ganska tunn uppsättning indikatorer som Putnam arbetar med? Ambitionen har uppenbarligen varit att undvika att ge en missvisande bild av hur väl utvecklad medborgarkulturen är i olika regioner genom att inte dra slutsatser utifrån en enskild indikator. Men har Putnam verkligen lyckats i sina ambitioner? Här kan vi ha nytta av Almond & Verbas pionjärbete *Civic Culture* för att se hur de gjorde för att fånga in medborgarkulturen i olika länder. Hos Almond & Verba finner vi en långt större uppsättning indikatorer än hos Putnam. Nu behöver det naturligtvis inte betyda att mer är bättre; att man använder sig av fler indikatorer för att fånga ett begrepp är ingen garanti för att man kommer att lyckas bättre. Men kanske kan vi hos andra undersökningar finna något som vi på goda grunder kan tycka att Putnam borde haft med. Både Almond & Verba och den svenska maktutredningen kan här användas för en jämförelse.

Den medborgerliga kulturen sönderfaller alltså i två aspekter: engagemang i samhällsfrågor och social solidaritet. Att ett samhälles föreningsliv på något sätt avspeglar hur engagerade medborgarna är förefaller rimligt. Men är det tillräckligt att studera hur många individer som är medlemmar i någon förening för att få ett bra mått på medborgarkultur? Är inte faktorer som grad av aktivitet och typ av förening ett viktigt komplement till det ganska grova mått som medlemsantal utgör?² Kan en förening som har som sitt mål att störta demokratin ses som en indikator på medborgarkultur? Kan det inte vid en jämförelse mellan två regioner vara fallet, att den region där en mindre andel av befolkningen är medlemmar i någon förening ändå är mer präglad av medborgarkultur, förutsatt att man i denna region är mer *aktiv* i sina föreningar?

Att tidningsläsning skulle vara en förutsättning för att engagera sig i samhällsfrågor genom att hålla sig informerad tycks också vara en rimlig tanke, men i det tjugonde århundradet finns det fler sätt att skaffa sig information på än att läsa tidningen. På radio och TV finns det ju dessutom program som speciellt behandlar samhällsfrågor varför en undersökning av dessa medier skulle kunna givit ett kvalitativt, såväl som ett kvantitativt mått på samhällsengagemang. En dagstidning kan man ju köpa av många orsaker, man kanske är intresserad av sporten (vilket inte förefaller helt osannolikt i Italien), serierna eller bioannonserna, men likväl är man tvungen att köpa hela tidningen. Återigen kan vi tycka att denna indikator är ett ganska trubbigt instrument för att mäta medborgarkultur. Ett mer direkt sätt att fånga in det samhälleliga engagemanget vore att gå direkt på medborgarnas egna attityder i frågan. Nu kan man invända att det kan finnas en diskrepans mellan människors attityder och det sätt på vilket man faktiskt agerar. Frågor rörande människors attityder kan alltid rymma ett mått av "läpparnas bekännelse" vilket riskerar att förvränga den faktiska bilden. Men ändå hade det varit värdefullt att komplettera Putnams index med en indikator som rör medborgarnas subjektiva uppfattning i frågan. Särskilt underligt blir frånvaron av en sådan indikator när man drar sig till minnes att Putnam, när han mäter graden av institutionell framgång pläderar för hur viktigt det är att de objektiva måtten på demokrati och effektivitet överensstämmer med medborgarnas egna uppfattningar i frågan. Detta kunde ha skett genom att ställa den typ av frågor som vi finner i Almond & Verbas undersökning, t ex: "How Active Should the Ordinary Man Be in his Local Community?" (Almond & Verba 1963: 169). Med utgångspunkt i Almond & Verba kan vi också ifrågasätta ifall vi inte borde inbegripa något mer i medborgarkultur än samhälleligt engagemang och social solidaritet. Ingår det inte i medborgarrollen att man också är villig att i huvudsak finna sig i de beslut som fattas och lyda de lagar som är stiftade? (Vi får anledning att återkomma till denna fråga.)

Tillvägagångssätt och resultat

Jag har hittills uppehållit mig vid var Putnam valt att förlägga sin undersökning samt vad han valt att leta efter. Frågan *hur* han gått till väga i detta arbete ska nu kort belysas då även denna aspekt är viktig för att bedöma reultaten av undersökningen. Vid en första anblick ser genomförandet av undersökningen imponerande ut. Materialet har hämtats in under en period av nästan två decennier (1970-1989) vilket naturligtvis stärker undersökningens tillförlitlighet genom att risken för slumpmässigt betingade skillnader blir mindre. Vidare har en lång rad tekniker tillämpats vid datainsamlandet: analys av i förväg existerande massdata (eurobarometer)³, specialbeställda enkätundersökningar, djupintervjuer, fallstudier (Putnam 1993:12ff). Börjar man att granska denna imponerande fasad lite närmare framträder emellertid en del sprickor; långt ifrån allt material har nämligen inhämtats och bearbetats med samma omsorg.

En del av materialet, såsom intervjuer med regionala beslutsfattare, bygger på data från fyra olika tidpunkter (1970, 1976-77, 1983 samt 1989). Andra delar av materialet, såsom den undersökning som legat till grund för hur regionerna har rankats med avseende på lyhördhet inför medborgarnas preferenser, bygger emellertid på data från endast ett tillfälle (1983). Av de tolv indikatorer som använts för att mäta institutioners framgång baseras inte mindre än hälften på data från ett enda tillfälle (Putnam 1993:appendix c). Nu ska inte detta ses som något självklart grundskott mot undersökningen. Många jämförande studier av denna typ bygger helt och hållet på material som är insamlat vid ett enda tillfälle. Men det kan ändå konstateras att Putnam inte fullt ut lever upp till de krav han själv ställer då endast sex av de tolv indikatorerna avspeglar en utveckling över tid, det krav han själv ställer på tillförlitlighet. Vidare har inte alla regioner behandlats lika utförligt. Vissa regioner har studerats redan från 1970 medan andra tillkommit på ett senare stadium i undersökningen. Detta skulle kunna sägas vara särskilt besvärande för Putnams undersökning då han strä-

vat efter att konstanthålla variabeln tid för att söka sina förklaringar på annat håll. Att detta skulle inverka på resultatet är dock en obefogad oro då de data som är ojämnt fördelade över tid mellan de olika regionerna inte haft ett avgörande inflytande på beroende respektive oberoende variabelers värde. På det hela taget bygger ändå Putnams studie på ett gediget material som inhämtats under en lång tidsperiod med hjälp av en lång rad tekniker. Om resultaten i slutändan inte är övertygande är det därför knappast till följd av brister i genomförandefasen.

Slutligen, vad kommer Putnam fram till i sin studie av sambandet mellan medborgarkultur och demokrati, vilka slutsatser drar han från sin undersökning? Lyckas han, för det första, påvisa någon skillnad med avseende på den beroende variabeln i de olika regionerna? För det andra, kan dessa skillnader förklaras med hjälp av variabeln medborgarkultur? Den första frågan verkar kunna besvaras jakande; det förefaller verkligen som om vissa institutioner varit mer framgångsrika än andra. Putnam visar också att detta förhållande har varit relativt stabilt över tid; samma regioner som var i topp på rankinglistan perioden 1970-76 är det också perioden 1978-85: $r = 0.78$ (Putnam 1993: 76). Vidare sammanfaller den objektiva bedömningen väl med medborgarnas egen syn på sina politiska institutioner; korrelationen mellan "institutional performance" och "citizen satisfaction": $r = 0.84$, vilket får ses som ett relativt starkt samband (Putnam 1993:77). Men vad säger oss egentligen dessa korrelationssamband om skillnaderna mellan hur institutionerna i olika regioner fungerar?

Ett första problem är att vi inte vet exakt hur de olika indikatorerna har poängsatts. Vad betyder det att en region som Emilia-Romagna befunnits vara mer framgångsrikt än Lombardiet? Motsvarar den slutliga rankingen en bedömning enligt ordinalskala eller kardinalskala? Har de olika indikatorerna viktats eller har de alla inverkat på samma sätt vid sammanräkningen? Detta går inte att utläsa från undersökningen utan vi hänvisas istället till en annan referens.⁴ Särskilt den senare frågan är av stort intresse. Om indexet ska ge en rättvisande bild

av hur de olika institutionerna fungerar förefaller det rimligt att man på något sätt viktat de olika indikatorerna. Borde inte variabler som, t ex, "cabinet stability" och "bureaucratic responsiveness" ges större inflytande över det slutliga utfallet än variabler som "family clinics" och "day care centres"?

Ett andra problem är frågan i vilken utsträckning de använda indikatorerna verkligen avspeglar skillnader med avseende på grad av effektivitet och grad av demokrati. Putnam hävdar att: "A good democratic government not only considers the demands of its citizenry (that is, is responsive), but also acts efficaciously upon these demands (that is, is effective)" (Putnam 1993:63). Vi kan hålla med om detta men normalt ställer vi också fler krav på ett demokratiskt styrelseskick än att det ska vara lyhört inför medborgarnas preferenser. Att det finns skillnader mellan hur väl de politiska institutionerna fungerar i de olika regionerna lyckas Putnam övertyga om. Men att resultaten på ett övertygande sätt skulle avspejla skillnader med avseende på just hur effektiva och demokratiska de olika institutionerna är förefaller mer tveksamt. Som tidigare nämnts är det i första hand det förra kriteriet som Putnams index mäter.

Men låt oss bortse från denna invändning och istället granska hur Putnam vill förklara de påvisade skillnaderna. Det kan, enligt Putnam själv, finnas tre tänkbara typer av förklaringar: (1) det kan bero på hur institutionerna är designade; (2) det kan bero på att regionerna har olika socioekonomiska förutsättningar; (3) det kan bero på att de olika regionerna har olika sociokulturella förutsättningar, dvs att medborgarkulturen skiljer sig åt. Den första förklaringen har ju redan genom undersökningens uppläggning avförts. Tanken att en fungerande demokrati i stor utsträckning beror på socioekonomiska faktorer – som storleken på BNP, graden av industrialisering, vilken utbildningsnivå befolkningen besitter osv – är en ofta framförd teori.⁵ Putnam avfärdar inte heller tanken på att det här föreligger ett samband men han ifrågasätter hur dessa två variabler står i relation till varandra.

Economic modernity is somehow associated with high-performance public institutions—that much is clear. What our simple analysis so far cannot reveal is whether modernity is perhaps in some way a cause of performance (perhaps one among several), whether performance is perhaps in some way a cause of modernity, whether both are influenced by a third factor...or whether the link between modernity and performance is even more complex. (Putnam 1993:86)

Länge tog man för givet i vilken riktning sambandet mellan demokrati och ekonomisk utveckling gick, men under senare år har man börjat ifrågasätta den konventionella visdomen, kanske är det istället så att ekonomisk utveckling följer av demokrati.⁶ Putnam själv framför emellertid teorin att både dessa faktorer påverkas av en tredje, nämligen medborgarkultur.

Det samband som Putnam finner mellan institutionell framgång och medborgarkultur är mycket starkt ($r = 0.92$), starkare än det konstaterade sambandet mellan ekonomisk utveckling och demokrati ($r = 0.77$). Detta leder Putnam till slutsatsen att det senare sambandet är spuriöst: "...economically advanced regions appear to have more successful regional governments merely because they happen to be more civic" (Putnam 1993:98f). Det är således hur pass väl utvecklad medborgarkulturen är i olika regioner som är den verkliga förklaringen till de påvisade skillnaderna mellan hur olika institutioner fungerar. Hur ska vi ställa oss till dessa slutsatser?

Den bild Putnam ger av medborgarkulturen i Italien är att den visserligen varierar starkt mellan olika regioner men att den ändå är väl utvecklad på vissa håll, främst i Italiens norra regioner. Denna slutsats är i sig överraskande för den som tagit del av Almond & Verbas studie av olika medborgarkulturer. Italien var i själva verket det land som i minst utsträckning av de fem undersökta länderna i Almond & Verbas studie karakteriserades av en utvecklad medborgarkultur. Slutomdömet löd: "The picture of Italian political culture that has emerged from our data is one of relatively unrelieved political alienation and of social iso-

lation and distrust" (Almond & Verba 1963:402). Om denna kategoriskt negativa bild är korrekt kan man fråga sig hur medborgarkulturen överhuvudtaget kan bidra till effektiva demokratiska institutioner någonstans i Italien. En tänkbar förklaring till denna diskrepans vore att Almond & Verba hade hämtat sitt material från den södra delen av Italien vilken i Putnams studie visat sig vara avsevärt mindre präglad av en medborgarkultur. Men att detta inte kan vara förklaringen framgår om vi granskar hur Almond & Verba har gjort sitt urval. Den övervägande delen av materialet är nämligen hämtat från norra Italien, 47,1% att jämföra med 19,3% från landets centrala del och 22,4% från södra Italien (Almond & Verba 1963:513). Det är inte heller troligt att förklaringen ligger i förändringar över tid. Det skiljer inte mer än ett par decennier mellan undersökningar och i båda undersökningarna betonas att förklaringen till medborgarkulturens utseende står att finna långt tillbaka i historien och att medborgarkulturen förändras långsamt. Ingenting talar därför för att bilden på något avgörande sätt skulle ha förändrats under de två decennier som skiljer inhämtandet av data åt.

Mer närliggande är att förstå skillnaden som ett resultat av att man till viss del undersökt olika saker; man lägger in olika saker i begreppets innebörd. Som tidigare nämnts så använder sig Almond & Verba av fler indikatorer än Putnam för att mäta samhälleligt engagemang och social solidaritet. Dessutom definierar de begreppet medborgarkultur på ett vidare sätt genom att de också betonar att medborgaren inte bara har en aktiv, engagerad roll att spela. Medborgaren är inte bara deltagare (participant) han är också undersåte (subject), dvs han är också beredd att lyda stiftade lagar och finna sig i fattade beslut. "In the ideal civic culture the activity and involvement of the citizen are balanced by a measure of passivity and noninvolvement" (Almond & Verba 1963:494). Här är inte rätta tillfället att ta upp en diskussion om vilken innebörd man bör lägga i begreppet medborgarkultur; jag vill inte påstå att Almond & Verba bättre har fångat begreppets innebörd. Poängen är bara den att sådant som

fungerande demokratiska institutioner eller medborgarkultur inte är saker som existerar oberoende av samhällsvetaren och som bara väntar på att bli iakttagna och analyserade. De resultat som erhålls kommer alltid att till en viss del vara en funktion av vad den enskilde forskaren bestämmer sig för att lägga in i begreppen.

Detta faktum får till följd att i den utsträckning Putnam ska lyckas övertyga oss så kommer detta inte i första hand att bero på korrelationskoefficienter och uppmätta procentsatser. För att vi ska känna oss övertygade om att "[b]uilding social capital...is the key to making democracy work" (Putnam 1993:185), vill vi veta *hur* den oberoende variabeln påverkar den beroende. Vad är det som gör att utbredd tidningsläsning eller högt deltagande i folkomröstningar medför att demokratin fungerar på ett bra sätt? Enbart kvantitativ analys kan inte hjälpa oss med svaret på dessa frågor. Den kvantitativa analysen måste därför kombineras med en kvalitativ dito för att klargöra sambandet mellan oberoende och beroende variabler. Detta är av stor vikt då varken innebörden av begreppen eller deras inbördes relation framstår som självklar. Putnam tillhandahåller också en sådan kvalitativ analys, och det kan vara värt att i sin helhet återge sammanfattningen av denna.

Some regions of Italy have many choral societies and soccer teams and bird-watching clubs and Rotary clubs. Most citizens in those regions read eagerly about community affairs in the daily press. They are engaged by public issues, but not by personalistic or patron-client politics. Inhabitants trust one another to act fairly and to obey the law. Leaders in these regions are relatively honest. They believe in popular government, and they are predisposed to compromise with their political adversaries. Both citizens and leaders here find equality congenial. Social and political networks are organised horizontally, not hierarchically. The community values solidarity, civic engagement, cooperation, and honesty. Government works. (Putnam 1993:115)

Vi får här utförligare reda på varför styrelseskicket fungerar där medborgarkulturen är väl

utvecklad. Men nu blir man som läsare något förvånad. Plötsligt presenteras man inför en lång lista faktorer som sägs vara förekommande i de regioner som präglas av medborgarkultur: medborgarna litat på varandra och är villiga att lyda lagar; politiker är ärliga och kompromissvilliga; både medborgare och politiker stöder tanken på jämlikhet; organisationer är horisontellt och inte hierarkiskt uppbyggda osv. Det är inte förvånande att demokratin fungerar under sådana premisser! Vi får oss till livs en energisk argumentation om medborgarkulturens betydelse och dess förhållande till både ekonomisk utveckling och demokrati. Putnam landar i slutsatsen: starkt samhälle (dvs ett samhälle präglat av medborgarkultur) – stark ekonomi, starkt samhälle – stark stat (Putnam 1993:176). Problemet här och det som gör en förvånad är att analysen och argumentationen inte längre grundar sig på de ursprungliga indikatorerna; istället är det de nya faktorerna i citatet ovan som står i fokus. Men om det är dessa saker som får demokratin att fungera varför ingår de då inte i undersökningen som indikatorer på medborgarkultur? Ja, en förklaring skulle kunna vara att dessa nya faktorer ska förstås som mellanliggande variabler, dvs en utbredd medborgarkultur leder till förekomsten av dessa faktorer, vilka i sin tur får demokratin att fungera. Men om detta var tanken så är vi tillbaka på ruta ett för då krävs att Putnam visar hur, t ex, tidningsläsning påverkar politikernas kompromissvilja och medborgares tillit till varandra osv, och någon sådan analys återfinns inte. Här föreligger därför en svaghet i Putnams studie då det finns ett "glapp" mellan den kvantitativa och den kvalitativa analysen. Den kvantitativa analysen riskerar att bli "hängande i luften" när det visar sig att de faktorer som faktiskt kunde övertyga oss om vad som får demokratin att fungera i själva verket inte ingår bland de indikatorer som mäter graden av medborgarkultur. Här framträder därför bilden av två från varandra skilda analyser snarare än av en analys som med hjälp av två olika metoder hjälper till att klargöra sambandet mellan oberoende och beroende variabler.

Robert Putnam ger med *Making Democracy Work* ett viktig og interessant inlägg i den ständigt pågående debatten om demokratin og dess förutsättningar. Men det finns också brister som gör att man som läsare i slutändan inte är beredd att fullt ut godta Putnams tes om att det är en utbredd medborgarkultur som får demokratin att fungera. Låt mig parafrasera Putnams kommentar rörande förhållandet mellan demokrati og økonomisk utveckling för att sammanfatta det bestående intrycket: Att det råder ett samband mellan medborgarkultur og demokrati förefaller troligt. Men hur detta samband ser ut, i vilken riktning det går, eller om någon tredje variabel påverkar sambandet mellan demokrati og medborgarkultur är ännu inte klarlagt.

Christer Karlsson

Noter

1. Se t ex Dahl, Robert & Edward Tufte. 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.

2. I den svenska maktutredningen finns exempel på hur man vid en undersökning av föreningslivet finner det angeläget att också ta hänsyn till faktorer som, t ex, grad av aktivitet för att få ett bra mått på hur engagerade medborgarna verkligen är. Se Petersson Olof & Anders Westholm, Göran Blomberg. 1989. *Medborgarnas Makt*. Stockholm: Carlssons, s. 107ff.

3. Eurobarometer är den undersökning som permanent samlar in material på EU-kommissionens begäran.

4. Den läsare som är intresserad av hur poängberäkning og indexering har gått till hänvisas av Putnam till en tidigare publikation. Då detta är en viktig fråga för hur övertygad man känner sig som läsare tycker man att Putnam borde kostat på sig ett avsnitt om denna del av undersökningen.

5. Ett exempel, av ett otal, utgör Lipset, Seymour M. 1966 (1959). *Den politiska människan*. Stockholm: Aldus/Bonniers.

6. Se t ex Karl, Terry Lynn. "Dilemmas of Democratisation in Latin America", i Rustow, Dankwart A. & Kenneth Paul Erickson (red). 1991. *Comparative Political Dynamics*. New York: Harper Collins Inc.

MARIA OSKARSON: *Klassröstning i Sverige: Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santerus, 1994.

Kort samandrag av avhandlinga

Maria Oskarson si bok er identisk med doktoravhandlinga som ho forsvara ved Göteborgs universitet.¹ Kap. 1 drøftar bakgrunnen for studiet av klasserøysting og går gjennom den sentrale litteraturen om dette emnet. I kapitlet vert det skissert ein analysemodell, eller det som er kalla ein kontekstuell modell, som indikerer at klasserøystinga må studerast både på strukturnivå og på individnivå. Dei sentrale strukturane er her sjølv sagt klassestrukturen, som kan endre seg og dermed forklåre at klasserøystinga endrar seg, og den politiske strukturen, der endringar i partisystemet kan ha stor innverknad på sambandet mellom klasse og valåtferd. På individplanet finn ein klassekomponenten igjen i form av subjektive opplevingar av klasse – klasseidentifikasjon. Parallellen til politisk struktur på individplanet vert uttrykt som klassemedvit – definert som å ha holdningar i samsvar med klasseidentifikasjon – og i persepsjonen av partia som uttrykk for klasseinteresser. Endringar i klasserøysting kan skje med grunnlag i alle desse faktorane. Desse vert formulerte som fem hypotesar som vert drøfta i kvart sitt kapittel.

I kap. 2 drøftar forfattere påstanden om at klasserøystinga minskar fordi klassestrukturen endrar seg. Startpunktet for den empiriske analysen er ein presentasjon av langtidsutviklinga i klasserøysting uttrykt ved Alford's indeks som uttrykkjer differansen mellom prosentandelen som røystar på sosialistiske parti i arbeidarklassen og prosentandelen som gjer det same i middelklassen. Denne indeksen vart redusert med 26 prosentpoeng frå 1956 til 1991. Særleg sterk var nedgangen i 1991 med 6 prosentpoeng frå 1988. Sjølv om vi held dette utanfor, er det altså ein reduksjon med 20 prosentpoeng frå 1956 til 1988. Grovt sett kan vi seie at reduksjonen i indeksverdien er eit resultat av ein politisk konvergens i dei to klassane: Sosialistane har gått litt tilbake blant arbeidare og litt fram i middelklassen. For å få

eit betre bilete av kva som har skjedd, har doktoranden gjort den vidare analysen meir detaljert, både når det gjeld yrkesinndelinga; ho erstattar den enkle klasseinndelinga med 7 yrkesgrupper og den todelte partiblokka med partia einskildvis. Denne analysen viser at kjernegruppene har halde betre fast på sine partival – sjølv om tendensen også her er til nedgang i klasserøysting. Analysen av kvart einskild parti syner at alle dei fem klassiske partia har fått ein mindre distinkt klassebasis.

Særleg interessant er den detaljerte analysen av korleis endringar i samansetjinga av klassane og av endringar i røystemønstret kan forklare endringane i styrken på Alfords indeks. Dette gjer ein ved å simulere konstant klasse-samansetjing eller ved å halde dei politiske preferansane konstant i dei yrkesgruppene som inngår i klassen. Hovudresultatet er at noko over halvparten av svekkinga av klasserøystinga skuldast endringar av klassestrukturen og litt mindre enn halvparten kjem av endringar i valåtferden innanfor klassane – framfor alt ved middelklassen sin sterkare tendens til å røyste på partia til venstre.

Kapitlet inneheld også ein analyse der klasse vert sett saman med geografi. Denne analysen syner at klasse framleis er den sterkaste prediktoren for blokkvalet i svensk politikk samstundes med at geografi – særleg region er blitt sterkare.

Kap. 3 omhandlar tesen at klasserøystinga har blitt svekkja fordi Sverige er blitt omforma til eit post-industrielt samfunn. I hovudsak syner resultatata at veksten i offentleg sektor, den aukande deltakinga av kvinner i arbeidsmarknaden, det stigande utdanningsnivået og generasjonsutskiftinga har svekkja klasserøystinga (uttrykt ved mindre polarisering i offentleg sektor, blant kvinner og i yngre generasjonar). Samstundes vert det påvist at dei nye skiljelinene, t.d. sektor og kjønn, ikkje har etablert seg med tyngde i å forklare valåtferd.

Kap. 4 drøftar påstanden om at klasserøystinga har gått ned fordi stendig færre identifiserer seg med klassane i samfunnet. Prosentandelen som reknar seg som medlem av ein klasse har gått merkbar ned frå 1968 til 1988 (det er berre for denne perioden at det er sa-

manliknbare spørsmål i valundersøkingane). Tilbakegangen er særleg sterk for dei med ein sterk identifikasjon med arbeidarklassen. På same måte som for objektiv klasse syner den empiriske analysen at samanhengen mellom subjektiv klasse og val av parti har blitt veikare.

I kap. 5 undersøker forfattern hypotesen om at nedgangen i klasserøystinga kan skuldast svekkinga av klassemedvitet. Data syner at samanhengen mellom klasseidentifikasjon og samfunnsborgarane sine posisjonar i saks-spørsmål har blitt svakare frå 1968 til 1988. Ein viktig komponent i svekkinga har skjedd ved at arbeidarklassen har gått til høgre. Effekten av klassemedvit for valet av parti har ikkje blitt mindre. Men sidan omfanget av klassemedvit har gått tilbake, er også denne faktoren av betydning for nedgangen i klasserøysting.

Den femte, og siste, hypotesen vert analysert i kap. 6: Klasserøystinga har minska fordi partia i mindre grad vert oppfatta som klasseparti. Data syner at det mellom 1976 og 1988 er ein forbausande stor grad av stabilitet i persepsjonen av korleis dei ulike partia sin politikk favoriserer ulike grupper. Denne persepsjonen, eller kunnskapen, vert imidlertid stendig sjeldnare kopla til veljarane sin sosiale posisjon og den får også difor mindre innverknad på valet av parti.

Den samlande konklusjon i kap. 7 er at det har skjedd ei svekking av klasserøystinga i Sverige – av dei årsakene som er gjort greie for i dei føregåande kapitla, men at røysting etter klasseposisjon framleis spelar ei rolle.

Kritikk med grunnlag i eit oversyn over fagfeltet

Referatet av tidlegare forskning og kontroversar er kortfatta – og også i liten grad ispedd vurderingar frå forfattern si side. Ho vil så snart som mogleg fram med egne data og analysar. Det er ein god eigenskap som eg har sympati for. Det kan likevel vere grunn til å bruke litt tid på dei innleiande manøvreringane.

Temaet for Maria Oskarson si avhandling er klasserøysting – nærare bestemt tesen om

svekkjaga av klasserøystinga – "the decline of class voting" i engelsk terminologi. Dette må karakteriserast som eit etter kvart klassisk tema i valforskning og politisk sosiologi. At veljaråtferd vert bestemt av samfunnsborgarane si sosiale forankring er i forskingslitteraturen kjend som teorien om strukturelle skiljelinjer. Dei sentrale arbeida som ligg til grunn for teorien er skrivne av Stein Rokkan, som tilbakførte dei viktigaste strukturelle skiljelinene til dei store endringsprosessane i europeisk historie – den religiøse revolusjonen som særleg utvikla motsetninga mellom protestantisme og katolisisme, den industrielle revolusjonen som la grunnlaget for motsetninga mellom arbeidarklasse og kapitalistar og den demokratiske revolusjonen som la grunnlaget for ei kontinuerleg utviding av demokrati, inklusive valdemokrati, til større og større delar av folket. I ein mykje sitert påstand frå 1967 hevda Lipset og Rokkan at det empirisk var dei same strukturelle skiljelinene som forklarte partivallet på 1950-talet og først på 1960-talet som det hadde vore 30-40 år tidlegare. Eit meir detaljert belegg for det same finn ein i den sentrale artikkelsamlinga – "Electoral Behavior: A Comparative Handbook" – som Richard Rose redigerte i 1974, men som da den kom ut var basert på eit forelda datagrunnlag.

Om lag samstundes som Rose og medarbeidarane gav støtte til fastfrysingstesen, gav Nie, Verba og Petrocik (1976) ut ei bok om amerikansk valåtferd som hadde ein poengtert tittel ("The Changing American Voter") og ei klår tese: Stabiliteten i amerikansk valåtferd som Michigan-forskarane hadde argumentert for i "The American Voter" var ikkje lenger til stades. Sidan det eksisterer eit amerikansk unntak ("American exceptionalism") også i kva som er relevante variablar i valforskninga – der strukturelle, særleg sosioøkonomiske skiljelinjer – ikkje er særleg sentrale, er parti-identifikasjon den faktor som skapar stabiliteten i det amerikanske systemet. Men det var ikkje lenger tilfelle i 1972 i følgje Nie og medarbeidarar. Ein kan difor seie at boka innleia "dealignment"-litteraturen i valforskninga, som hevda tesen at dei tradisjonelle skiljelinene, og – særleg i det amerikanske tilfellet – lojaliteten til

politiske parti- var svekkja. Sentrale empiriske arbeid som har fremja denne tesen eller variantar av denne, er studiar av Särilvik og Crewe for Storbritannia, Holmberg og medarbeidarar for Sverige, Valen og Aardal for Noreg, og fleire komparative artikkelsamlingar som i varierende grad har følgd opp og replikert analysane til Lipset og Rokkan og Rose. Eg må her avgrense meg til å nemne: Daalder og Mair, Crewe og Denver og det sist utkomne verket – som også mest direkte etterprøver analysane til Rose (kontinuiteten er diverre også representert her med forelda data): "Electoral Change" redigert av Franklin, Mackie og Valen. I dette verket, som er det klårt mest ambisiøse, har også doktoranden levert det svenske bidraget. Analysen av klasserøysting – og tesen om nedgangen i klasserøystinga – vert i alle desse verka framført innanfor ramma av skiljelinemodellen. Eg trur det er rett å hevde at klasserøystinga utgjer kjernedelen av denne modellen fordi det i dei fleste vestlege industrisamfunn er motsetningar knytt til sosioøkonomiske tilhøve som har konstituert dei viktigaste parti-alternativa og dei mest sentrale politiske stridsspørsmåla i vårt hundreår.

På bakgrunn av dette oversynet som viser at det er forska svært mykje på fenomenet klasserøysting, kan ein stille spørsmålet om ikkje nok er nok, og om motivasjonane for å bruke så mykje energi på spørsmålet som Oskarson har gjort, er gode nok.

Litteraturen om klasserøysting kan delast i to hovudgrupper. i) Analysar som tar sikte på å demonstrere i kva grad klasserøystinga har endra seg over tid og kva det er som kan forklare endringane og ii) konsekvensar som endringa i klasserøysting medfører for politisk åtferd meir allment. Doktoranden sitt arbeid fell i den første kategorien. Forskarane i denne gruppa må seiast å vere nokså samstemte om trenden i den avhengige variabel (og det er ikkje alltid at det er tilfelle i faget vårt): Klasserøystinga minskar. Dei dissenterande røystene er få. Ein dissentar er Goul Andersen som hevdar at det kanskje ikkje er så interessant at klasse får mindre betydning for partival når klassestrukturen har endra seg sterkt i etterkrigstida. Han lanserer tesen om at klasserøys-

tinga ikkje har gått tilbake så mykje som den har blitt endra.

Ei anna dissenterande røyst vert framført av Stefano Bartolino og Peter Mair, som med basis i eit materiale som dekkjer alle demokratiske val i Vest-Europa dei siste 100 åra, hevdar at valåtferden er blitt meir stabil heller enn meir volatil. Påstanden knyter dei til klasse-skiljelina som dei hevdar syner ein stor grad av stabilitet til å forklåre valet av parti. Det problematiske ved Bartolino og Mair er både at dei baserer seg på analyse av aggregatdata (valstatistikk) og at dei tar aggregat-volatiliteten mellom partiblokkene (venstre-parti mot resten) som eit uttrykk for styrken i klasse-skiljelina. Sjølv om Bartolino og Mair kan ha sine poeng i polemikken mellom dei som alltid vil sjå endring og oppløysing i alle samanhengar, kan ikkje bidraget deira seiast å vere eit sterkt innlegg i debatten om kva rolle klasse spelar for valet av parti.

Medan forskinga som har analysert nedgangen i klasserøysting og søkt å finne forklaringar på denne, er betydeleg, utgjer den andre hovudgruppa av forskning eit enno meir dominerande innslag i nyare statsvitenskapleg litteratur. Forskarane i denne kategorien, som ofte berre refererer til ei enkel tidsserie som syner at Alford-indeksen har fått minkande verdiar frå 1950-talet til 1970- og 1980-talet (ofte siterter er figurane hos Lipset (i den nye utgåva av *Political Man*) eller hos Inglehart, tar nedgangen i klasserøysting berre som eit startpunkt for til dels omfattande fortolkingar og teoriar om politikk. I dei ulike variantane av desse teoriane dannar svekkinga av veljaren si forankring i sosial struktur – eller i USA, den parallelle svekkinga av parti-identifikasjonen, ein føresetnad for at andre mekanismar vert verksame. Dei mest kjende variantane av dette er det som vi kan kalla post-industriell teori. Det er også andre avkortingar som startar med post-men som ikkje skal nemnast her. Post-industriell teori kan sjåast på som ein moderat post-teori. Dei mest kjende post-industrielle teoriane er nypolitikk-teorien (Dalton, m.fl.) og post-materialismen (Inglehart).

Ein mindre omfattande teori som også vert sett i samband med nedgang i klasserøystinga

er teorien om veksten i saksrøysting ("issue-voting"). Særleg i Sverige har Holmberg framstilt dette nærast som klasserøystinga si anti-tese og har demonstrert at den har empirisk støtte. Det same kan ikkje seiast så klart å vere tilfelle med saksrøystinga i USA. Her har det blitt stilt spørsmål med om revisjonismen til Nie og medarbeidarar er haldbar. Dette har mellom anna blitt gjort med basis i ein interessant diskusjon om at den sterkare koplinga mellom saksposisjonar og valåtferd skuldast endring av målemetodar i dei amerikanske valundersøkingane.

Eg har ei kjensle av at forfattere meiner at det er uomtvisteleg demonstrert at tesen om veksten i saksrøystinga har erstatta klasserøystinga. På dette punktet burde ho vere noko meir varsam – mellom anna med basis i kritikken av arbeidet til Nie og medarbeidarar.

Kritikk med grunnlag i analysemodellar og empiriske resultat

(i) Tesen om rasjonell klasserøysting

Utgangspunktet er tredelinga av klasserøysting som uttrykk for rasjonalitet, lojalitet eller slendrian. Dette må seiast å vere eit sentralt tema ettersom det har gjeve grunnlag for undertittelen på avhandlinga. Slendrian utgjer den mest primitive forma for klasserøysting der veljaren ikkje har nokon klasseidentifikasjon, men kun røystar utifrå sin klasseposisjon. Dersom klasse også fører til at ein utviklar identifikasjon med klassen, men likevel ikkje har klassemedvit, og røystar i samsvar med sin identifikasjon uttrykkjer denne klasserøystinga lojalitet. Det høgaste nivået kjem ein til når veljaren røystar i samsvar med sin objektive klasse, klasseidentifikasjon og klassemedvit. I klassemedvitet inngår standpunkt i saks-spørsmål som skal vere i klassen sine interesser. Dette er i første rekkje tradisjonelle venstre-ideologiske eller sosialistiske standpunkt. Dessutan må dei politiske partia innta posisjonar som svarar til dei ulike klassene sine interesser: "Om partierna inte har olika klassprofiler är rationellt baserad klassröstning inte möjlig." (s. 184). Ein må leggje til her at det er

her snakk om persepsjon av partia sine posisjonar.

Rasjonalitet vert gjerne sett i samband med eigeninteresse. Er det nokon måte vi kan hevde at klasserøysting uttrykkjer individuell eigeninteresse i denne operasjonaliseringa? Vil ikkje det vere rimeleg at ein i ein streng rasjonalitetsmodell – og når ein tar omsyn til kravet om metodologisk individualisme – vil ha store problem med å underordne individet under sosiale kategoriar av kollektivistisk natur som klassar jo er? Dersom ein vil løyse opp kravet i ein streng rasjonalitetsmodell; korleis er det mogleg å argumentere for at klasseidentifikasjon og klassemedvit kan uttrykkje eigeninteresser som kan gje grunnlag for å røyste på bestemte parti? Eit anna problem med å definere rasjonalitet utan å ha noko direkte mål på eigeninteresse er at dei subjektive elementa i modellen (identifikasjon, medvit og persepsjon av parti) også kan vere eit resultat av sosialisering. Gjennom gruppenormer, gruppepress og konvensjonar kan det danne seg syndrom av identifikasjonar og verdiar som personar i bestemte sosiale miljø sluttar seg til. Det er vanskeleg å sjå at dette nødvendigvis treng å skje gjennom ein rasjonell prosess basert på eigeninteresse. Og det vert dermed problematisk å setje grensa mellom lojalitet og rasjonalitet mellom identifikasjon og medvit.

Eit sentralt element i den rasjonelle modellen ligg som sagt i persepsjon av kvar partia står i høve til klassane sine interesser. På s. 200 stiller doktoranden spørsmålet om at svara på målingane av persepsjon av kvar partia står, avspeglar kunnskap om tradisjonelle basar snarare enn ei vurdering av den faktiske politikken slik ein skulle vente det utifrå ein idealmodell. Dette problematiserer også rasjonaliteten i klasserøystinga.

ii) Symmetri arbeidarklasse/ middelklasse
Hovudskiljet mellom arbeidarklasse og middelklasse føreset ein viss symmetri mellom klassane. Er dette rimeleg? Er det ikkje slik at i samanheng med klasseidentifikasjon og klassemedvit er det eit ideologisk hegemoni i arbeidarklassen der organisasjonar – parti og fagforeiningar – har aktivt arbeidd for å defi-

nere klasseinteressene i ideologiske temar. Middelklassen sine parti har i langt mindre grad aktivisert klasseomgrep og ideologar for å definere sine klasseinteresser.

iii) Effektar av klasse blant menn og kvinner
Resultata av analysen gjev i hovudsak støtte til det som vert kalla det konvensjonelle synet på klasse; dvs. at for kvinner er ektefellen sin klasseposisjon viktigare enn eigen klasseposisjon for klasseidentifikasjon og val av parti. I avhandlinga vert det antyda at den svakare arbeidstilknytninga som kvinner har, kan utgjere ein del av forklaringa. Sidan kvinner oftare enn menn arbeider deltid burde det her vore gjort statistiske kontrollar for dette.

iv) Grunnlaget for generasjonsinndeling
I ein del av analysen vert det brukt ei inndeling av materialet i politiske generasjonar (t.d. på s. 105). Inndelinga i fem politiske generasjonar vert eksplisitt gjort som eit alternativ til å dele inn materialet i like store alderskohort fordi ein vil ha med i generasjonar som har likearta sosiale og politiske oppvekstvilkår. Med unnatak av at det vert sagt at inndelinga er gjort etter diskusjonar med professor Jørgen Westerstål (fn. 50, s. 106) – vert det ikkje sagt kva kriterier som ligg til grunn for inndelinga. Det kan også stillast spørsmål om ei sofistikert generasjonsinndeling er viktig når det som vert testa – så vidt eg kan sjå – berre er hypotesar om skilnader mellom yngre og eldre generasjonar.

v) Det post-industrielle samfunnet
I drøftinga av det post-industrielle samfunnet kunne det kanskje vere på sin plass å nemne tesen om ideologiane sin død, kanskje særleg fordi denne tesen har eit viktig svensk opphav.

Eit anna grunnlag for post-industrialismen som ikkje vert særleg utdjupa er den delen av den ny-radikale teorien (t.d. Marcuse) som stilte spørsmål ved om arbeidarklassen i sein-kapitalismen utgjer grunnlaget for radikal omforming av samfunnet

vi) Det svenske tilfellet
I drøftinga av "The Swedish Case" kunne det kanskje vere på sin plass å drøfte kva grad

klasseinteresser faktisk har blitt gjennomført i offentlig politikk. Den sosialdemokratiske dominansen skulle gje grunnlag for ein klårare klassesdominert offentlig politikk i Sverige enn i noko vestleg demokrati. Spørsmålet er om det er mogleg for sosialdemokratane å halde fast ved sine gamle formlar for å løyse dei problema som det svenske samfunnet har i dag.

Vidare er det interessant å drøfte om sosialdemokratiet har noko anna alternativ enn variantar av ein meir liberalistisk politikk og kva effektar dette har for klassemedvitet til dei sosialdemokratiske veljarane og til grunnlaget for klasserøysting.

Konklusjon

Oskarson si bok har ei presis problemstilling som vert godt utvikla med grunnlag i eksisterande forskning. Analysemodellen er stringent og vert følgt opp gjennom logisk oppbygde kapittel. Data er relevante for problemstillinga og av god kvalitet. Data utgjer dessutan ein lang tidsserie slik at ein kan studere sosial og politisk endring på ein adekvat måte. På dette punktet er avhandlinga eit prov på Holmberg og Weibull sin påstand om at "tidsserier [är] den empiriska samhällsvetenskapens ryggrad". Viktige variablar er koda på nytt – som i seg sjølv utgjer ein stor arbeidsinnsats og som vil kome andre forskarar til nytte. Sjølve dataanalysen er utført med teknisk kompetanse. Særleg finn eg dei multivariate analysane av prosenttabellar instruktive og pedagogisk lett tilgjengelege. Konklusjonane som vert dregne på basis av dei empiriske funna er balanserte og vitskapleg godt funderte.

Maria Oskarson si bok vil utvilsamt bli ståande som eit av dei mest grundige bidraga til forståinga av korleis sambandet mellom sosiale klassar og valet av parti har endra seg frå industrikapitalismens og sosialdemokratiet sitt høgdepunkt på 1950-talet til det meir klasseheterogene og politisk diffuse 1980- og 1990-talet. Ved sidan av å vere eit bidrag til valforskning og statsvitskap inneheld avhandlinga også analysar og resultat som er av interesse for viktige område i sosiologien. Dette

Statsvetenskaplig Tidskrift 1995, årg 98 nr 1

gjeld mellom anna spørsmål om endringar i klassestrukturen i samfunnet, sosial mobilitet mellom generasjonane og til det heitte debatterte spørsmålet om kvinners klasseposisjon best kan avleiaast av mannen sin klasse eller av eige yrke.

Ola Listhaug

Note

1. Omtalen av boka er ein forkorta versjon av opposisjonen ved doktordisputasen 4.6. 1994.

CHRISTINA BERGQVIST: *Mäns makt och kvinnors intressen*. Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 121, Uppsala 1994, 226 s.

Forskningen om kvinner og politik har i hög grad haft en dubbel uppgift. Å ena sidan har den eftersträvat att bli erkänd som en del av den vetenskapliga forskningsverksamheten kring politik och samhälle; å andra sidan har den också velat visa på och hjälpa till att undanröja missförhållanden och orättvisor beträffande kvinnors villkor och ställning i det politiska livet. Forskningen har följaktligen uppvisat i stort sett samma åskådningsmässiga tyngdpunkter som kvinnorrörelsen själv. Man kan å ena sidan tala om en radikalare inriktning, som sett samhälle och politik som någonting som skapats av män för män och således som i grunden främmande och fientligt mot den kvinnliga erfarenhetssfären. Föreställningen om ett patriarkat som ordnande princip i samhällslivet är här central. Empiriskt ligger betoningen på kvinnors marginalisering i politiken. Kvinnor är antingen frånvarande eller fåtaliga i maktens boningar. Vinner de inträde i större grad får de konstatera att 'makten gått ut där kvinnor går in': tillväxten i kvinnorepresentation äger rum i 'krympande institutioner'.

En moderat, 'jämställdhetsorienterad' forskning har lagt mera vikt vid empiriska kartläggningar av kvinnorepresentation och politikens effekter på kvinnors villkor. Under en längre tid förefaller dessa inriktningar ha funnits parallellt utan att de i grunden skiljaktiga synsätten direkt konfronterats med varandra.

Christina Bergqvists avhandling representerar dock en ny trend, där en starkare empiriskt förankrad forskning direkt utmanar den förstnämnda marginaliseringsorienterade teoriskolan. Ett centralt syfte med hennes arbete är att utsätta teorin om 'krympande institutioner' för kritisk empirisk granskning. Maktperspektivet – den 'mörka bilden' om kvinnors underordning och marginalisering i politiken – möter här ett mera optimistiskt perspektiv, som betonar möjligheterna till förändringar genom kvinnligt engagemang i existerande politiska strukturer och institutioner. Strukturerna framstår inte enbart som oöverstigliga hinder för förändringar i en kvinnovänligare riktning. I stället anlägger Bergqvist ett 'struktur/aktörperspektiv', där den dynamiska växelverkan mellan aktörer och strukturer betonas: strukturerna kan stundom utgöra hinder, men i vissa sammanhang kan strategiskt placerade aktörer dra nytta av existerande institutionella arrangemang. I kritiska ögonblick kan representation i existerande strukturer göra det möjligt för aktörer att på ett avgörande sätt påverka det politiska spelets regler.

Bergqvist är emellertid inte enbart ute efter ännu ett paradigmskifte baserat på impressionistiska uppfattningar om hur verkligheten är beskaffad. Hon vill förankra sin undersökning i ett brett empiriskt material, som gör det möjligt för henne att testa de två divergerande synsätten och därigenom dra slutsatser om deras relativa validitet. Avhandlingen kommer därmed att spänna över ett vitt fält inom modern svensk politik. Det mesta som brukar ses som centrala arenor för politiken i Sverige ingår i hennes empiriska granskning.

Avhandlingen består av sju kapitel. Den inleds med en diskussion kring centrala begrepp samt den grundläggande teoretiska kontroversen. I kapitlet preciseras även avhandlingens

syfte och centrala frågeställningar. Såsom det 'övergripande syftet' anges (s. 14) 'att studera några av statskunskapens grundläggande frågor ur ett könsperspektiv'. Längre fram i kapitlet (s. 22) definieras även ett 'huvudsyfte', nämligen 'att beskriva och förklara kvinnorepresentationens utveckling inom olika institutionella kontexter vid olika historiska tidpunkter'. Problemställningen specificeras vidare (s. 26) genom två 'centrala frågor': 'att utrona i vilken mån en given institutionell kontext är öppen eller stängd för kvinnor' samt 'hur kvinnor (eventuellt tillsammans med män) agerat för att förändra formella och informella regler för att underlätta kvinnors inträde'.

Beträffande den grundläggande begreppsdistinktionen mellan 'kön' och 'genus' stannar Bergqvist för det förstnämnda; sammanhanget får visa huruvida biologiska eller sociala aspekter betonas. Vad gäller begreppet kvinnointresse innehåller litteraturen en del oenighet om huruvida deltagande och representation i sig kan betraktas som ett 'objektivt' kvinnointresse, eller om kvinnointressen alltid bör definieras i termer av politikens innehåll. Bergqvist tar som utgångspunkt att kvinnor har ett objektivt intresse av representation som sådan. I diskussionen kring den centrala teoretiska kontroversen mellan marginaliserings- respektive integrationsperspektivet gör Bergqvist en liknelse mellan det förstnämnda och marxismen för att understryka den strukturdeterminism som karaktäriserar denna teori. Trots denna kritiska underton är dock syftet att pröva både marginaliserings- och integrationstesen på jämbördig basis.

I fråga om metod konstaterar Bergqvist entydigt (ss. 26-27) att någon speciell feministisk metod inte kan sägas existera. Kvinnoforskning får sin speciella karaktär genom 'det teoretiska angreppssättet', inte genom metodvalet. I fråga om hennes avhandling bör följaktligen gängse metodkrav ställas.

Kapitlen 2-6, m. a. o. den alldeles övervägande delen av texten, består av empiriska analyser av kvinnorepresentationens utveckling och effekter i central svensk politik. Tidsperspektivet varierar något från kapitel till kapitel, men på det stora hela är det efterkrigstiden,

särskilt de två-tre senaste decennierna som står i fokus. Kapitel 2, som har det längsta historiska perspektivet, följer upp utvecklingen av kvinnorepresentationen i riksdag, regering och de politiska partierna. Kapitlet om 'den korporativa staten och betydelse av kön' fokuserar på representationsmönstret i kommittéväsendet och i statliga lekmannastyrelser. Här ägnas stor uppmärksamhet åt de medvetna försöken att kartlägga och förbättra kvinnorepresentationen (främst genom 1985 års utredning om kvinnorepresentation i statliga organ). Kapitel 4 fokuserar på de centrala intresseorganisationerna (LO, TCO, SACO, LRF och SAF) och kartlägger kvinnorepresentationen både i dem internt och bland deras representanter i statliga organ. Kapitel 5 erbjuder dessutom en mera detaljerad genomgång av LO och TCO i syfte att fördjupa den översiktliga bilden och diskutera några för dessa organisationer specifika utvecklingsdrag. Den sista empiriska analysen har så en annorlunda karaktär. Här står i mångt och mycket effektsidan av politiken i fokus. Hur har välfärdsstatens utveckling under olika perioder beaktat och påverkat kvinnors ställning i samhällslivet? Denna centrala fråga förutsätter även en diskussion om forskningen kring välfärdsstaten mera generellt.

Kapitel 7, 'Kvinnor, män och makt' sammanfattar de centrala resultaten samt ställer dem i relation till avhandlingens teoretiska utgångspunkter.

Den bild som framtonar i Bergqvists empiriska redovisning är inte till alla delar entydig. Icke desto mindre är den tydlig nog för att möjliggöra en övergripande slutsats i förhållande till den teoretiska kontroversen. 'Maktperspektivet' med sin betoning på kvinnors marginalisering finner inte tillräckligt stöd i den svenska politikens verklighet. Grundvalen för denna slutsats ligger givetvis i den välkända och betydande ökningen av kvinnorepresentation i svensk politik under de senaste decennierna. Detta vore emellertid inte i sig tillräckligt som bevis mot 'maktperspektivet'. Vida viktigare är att Bergqvist finner att tesen om 'krympande institutioner' inte kan sägas hålla streck. Det finns inte tillräckliga bevis för att de centrala statsorganen – regering och riks-

dag – förlorat i politisk betydelse; för riksdagens del har minoritetsparlamentarismen snarare inneburit motsatt utveckling. Ökningen av kvinnlig representation har, tvärtom vad marginaliseringsteorin gjort gällande, inte begränsat sig till de demokratiskt valda organen. Den korporativa arenan uppvisar, låt vara med en viss tidseftersläpning, samma tillväxttrend för kvinnorepresentation. Kvinnor är i och för sig starkast representerade på det välfärdspolitiska området. Även här tar marginaliseringsteorin dock fel på två punkter. Välfärdspolitiken kan inte betraktas som ett politikområde med låg status i Sverige. Dessutom har ökningen av kvinnors representation gällt även de traditionellt helt manliga sfärerna 'statens basfunktioner' och 'infrastruktur'. Vidare har de kvinnor som uppnått positioner i det politiska livet ingalunda låtit sig koopteras i ett rådande manligt normsystem sålunda att kvinnoperspektivet gått förlorat i deras agerande. Bergqvist betonar tvärtom att centralt placerade 'femokrater' – kvinnliga beslutsfattare som accepterat de rådande institutionella strukturerna och gått in för att förbättra kvinnors villkor inom ramen för dessa – kunnat spela en nyckelroll när det gäller att bana väg för ökad jämställdhet i stat, politik och organisationsliv. Välfärdspolitiken har långtifrån enbart verkat segregande mellan könen. Den lade tvärtom tidigt grunden för ett jämbördigare deltagande i samhällslivet. De senaste stora reformerna – särskilt föräldraförsäkringen – har faktiskt haft en effekt på könsrollerna i den privata sfären, låt vara att utvecklingen har bara börjat.

Mot denna 'ljusa' bild står alljämt den som helhet starkt könssegerade arbetsmarknaden. Likaså har utvecklingen mot en reell kvinnorepresentation inte tagit många steg i ett par av de undersökta organisationerna (LRF och SAF). Centraliseringstendensen i TCO har dessutom berövat kvinnorna en rad tidigare säkra mandat i denna organisations ledande organ.

Bergqvists slutsatser baserar sig emellertid inte enbart på utvecklingstrender över tid. Processen kring och effekterna av 1985 års utredning om kvinnorepresentation visar klart att de

existerande politiska institutionerna erbjuder kvinnor icke föraktliga jämställdhetsinstrument. En kombination av en föregående ökning av kvinnoandelen i regering och riksdag, strategiskt placerade kvinnliga aktörer och ett politiskt opportunt läge gav betydande återverkningar i representationsmönstret i inte bara statliga utan också korporativa organ. Vid denna tidpunkt fanns det ett generellt missnöje – alltså inte enbart beträffande könsfördelningen – med utredningsväsendet och den korporativa kanalen. Det gavs ett lägligt tillfälle att 'genomlysa' även kvinnorepresentationen. En av Bergqvists centrala – och mest optimistiska – slutsatser blir att en återkommande 'genomlysning' av representationsmönstret i maktstrukturerna kan vara ett effektivt instrument för ökad jämställdhet i politiken.

Bergqvists avhandling förtjänar beröm genom sin fokusering på empirisk prövning av en teoretiskt förankrad kontrovers. Den ställer klara frågor och återkommer till dem i slutet med en klar helhetsbedömning av de rivaliserande teoriernas relativa validitet. Vidare bör arbetsprestationen framhållas. Mycket av det empiriska material hon redovisar har varit betydligt svåråtkomligare än man vid en första anblick skulle kunna föreställa sig. Att en väsentlig del av de data som här redovisas inte presenterats på ett samlat sätt tidigare är en anmärkning som inte enbart bör träffa den generella statsvetenskapliga forskningen. Än mera anmärkningsvärt är att varken hitillsvarande specialforskning eller de många organ som finns på jämställdhetsområdet på långt när alltid tillhandahåller den typ av tidsserier Bergqvist lägger fram. I vissa stycken utgör avhandlingen alltså ett pionjärbete.

Kritiken gäller främst den bristande stringensen i analysen. Bergqvist borde ha specificerat verifikationskriterierna för de två teorierna i början av avhandlingen och strukturerat analysen enligt detta. Eftersom hon själv tillstår att hennes syn på teoriernas relativa validitet förändrats under analysens gång, borde hon helst ha justerat hela avhandlingstexten en gång till med tanke på detta. Främst borde hon kanske ha övervägt en specifikare empirisk fo-

kusering i stället för det nuvarande breda svepet över centrala områden i svensk politik. Det sistnämnda bidrar givetvis till bokens värde som faktakälla, men gör att avståndet till teoretistningen varierar en hel del.

På flera för avhandlingen helt centrala punkter borde analysen ha borrarat åtskilligt djupare. Detta gäller särskilt diskussionen om riksdagens relativa betydelse (ss.55-56), där Bergqvist nöjer sig med att kort återge några av maktutredningens slutsatser. En liknande anmärkning gäller frågan om olika sektors politiska status (ss.47-48), där en del av bevisföringen vilar på Hege Skjeies intervjuer med norska (!) politiker.

På ett par punkter introducerar Bergqvist ett komparativt perspektiv: hon diskuterar valsystem och kvinnors arbetsmarknadsdeltagande i ljuset av jämförande data. Detta kan i och för sig vara en styrka, men samtidigt riskabelt med tanke på analysens grundläggande logik. Att valsystemet som sådant inte erbjuder en tillräcklig förklaring betyder *inte* att 'den svenska kontexten måste granskas närmare' (s. 61). Snarare väcker den komparativa utblicken frågan 'vad är det som kännetecknar Norden och som saknas i övriga västvärlden?'. Väl inne på valsystem kunde Bergqvist f.ö. med lätthet ha etablerat klarare samband mellan kvinnorepresentation och valsystemkarakteristika utan att behöva göra mycket extra arbete eller skriva mycket ny text.

Kapitel 5, den mera detaljerade analysen av LO:s och TCO:s struktur är på många sätt ett av Bergqvists viktigaste empiriska bidrag. Hon vänder sig här mot den gängse föreställningen om att tjänstemannaorganisationer på grund av sin 'medelklassprägel' tenderar att vara kvinnovänligare än klassiskt 'proletära' organisationer. Analysen visar att utvecklingen på många sätt varit den motsatta, och Bergqvist tillskriver detta den strukturella centraliseringen inom TCO. Kapitlet gör ett vederhäftigt intryck, men samtidigt förefaller denna något 'mörkare bild' av kvinnorepresentationens utveckling att inte ha påverkat Bergqvists helhetsomdöme om den teoretiska kontroversen. Denna del av analysen sätter alltför ringa spår på diskussionen i slutkapitlet.

På motsvarande sätt är det egentligen svårt att se vilken vikt en sådan mansdominerad organisation som SAF borde tillskrivas när det gäller att ta ställning till den grundläggande teoretiska uppgiften. Att jämföra SAF med sådana 'demokratiska' organisationer som LO och TCO är problematiskt, eftersom de är baserade på en annan representationsprincip. En slutsats om fallet SAF (och i viss mån även LRF) skulle ha förutsatt ett systematiskt beaktande av selektionsmekanismerna på själva arbetsmarknaden, vilket författaren medvetet uteslutit.

Metod- och materialdiskussionen är närmast rekordkort (ss.26-27, mindre än en sida). Detta betyder inte att dessa frågor utan vidare är oproblematiska i det aktuella fallet. Att författaren – till stor del helt korrekt – menar att det främst rör sig om en analys av olika typer av historiska källor befriar henne inte från den gedigen metod- och källdiskussion. Vad kännetecknar källäget? Vad slags tendenser, ensidigheter och luckor innehåller de tillgängliga källorna? Hur har intervjupersonerna valts ut? Vilka intressen och synsätt representerar de? Vad har de många citaten för representativitet i förhållande till materialet som helhet? Detta är grundläggande frågor som författaren förbigår med tystnad.

Kvinnornas frammarsch kan med fog ses som den största enskilda förändringen i politik och samhällsliv i Norden sedan andra världskriget. Det är alltså ett ytterst viktigt frågekomplex Bergqvist genom sin avhandling lämnat ett bidrag till. Kritiken ovan träffar till dels väsentliga element i hennes analys. Detta bör dock inte skymma det faktum att hennes konklusioner i huvudsak förefaller rimliga. Avhandlingen bör sporra till vidare insatser på ett område där åtskilligt återstår att göra.

Lauri Karvonen

ÖBERG, NILS: *Gränslös rättvisa eller rättvisa Inom gränser? Om moraliska dilemman i välfärdsstaters invandrings- och invandrarpolitik*. Uppsala 1994.

I fokus för Öbergs avhandling står det moraliska dilemma som kommit att präglade välfärdsstatens migrationspolitik. Å ena sidan antas välfärdsstaten vara tillkommen främst för att värna om de egna medborgarnas välbefinnande, å den andra sidan antas detta välbefinnande också medföra skyldigheter gentemot världens mindre lyckligt lottade. Den centrala frågeställningen blir därför på vilka etiska grunder välfärdsstaten har rätt att göra åtskillnad mellan infödda och utlänningar i fördelningen av medborgarskap, och de sociala, ekonomiska och politiska rättigheter som härflyter från detsamma.

Öberg väljer att gestalta detta dilemma i termer av distributiv rättvisa. Om rättvisa inom en stat handlar om fördelningen av rättigheter och skyldigheter mellan individer, så utgör frågan om "hur staten förhåller sig till främlingar är bara en annan sida av samma mynt" (Öberg, 1994: 15). Avhandlingens huvuduppgift blir följaktligen att renodla det migrationspolitiska dilemman genom att relatera det till samtida rättvisediskussion. Detta syfte antyder en ganska försiktig tilltro till den politiska filosofins förmåga att lösa politiska problem – för Öbergs del handlar det om att med den politiska filosofins hjälp försöka bringa klarhet i en värdekonflikt genom att föra upp denna till en högre abstraktionsnivå än vad den dagspolitiska debatten normalt medger.

I ett inledande kapitel utvecklar Öberg en begreppsapparat för att fånga upp de handlingsmöjligheter beslutsfattare stått och står inför när det gäller att ta ställning i migrationsfrågor. En första distinktion görs mellan *invandrings-* och *invandrarpolitik*. Invandringspolitik har att göra med främlingars tillträde; med vilka som har rätt att passera gränser och om villkoren för att bli kvar inom dem. Invandrarpolitiken gäller vilka rättigheter som skall tillkomma dem som väl givits tillträde och vilka åtgärder som vidtas för att reglera deras situation i det nya landet.

Författaren antar vidare att invandringspolitiken antingen kan vara fri eller kontrollerad, och att invandrapolitiken kan vara negativt särbehandlande, ej särbehandlande, eller positivt särbehandlande. En sista boskillnad görs mellan stater med minimala välfärdsåtaganden och stater med omfattande välfärdsåtaganden gentemot de befintliga medlemmarna. Ur dessa begrepp och distinktioner utvinnes ett antal kombinationsmöjligheter som sedan ligger till grund för såväl den empiriska som den filosofiska analysen.

Öberg är noga med att påpeka att det migrationspolitiska dilemmat endast aktualiseras när vi har att göra med en statsapparat som dels är så pass välkonsoliderad att den har faktiska möjligheter att kontrollera invandringen, dels ikläder sig ett betydande ansvar för den befintliga befolkningens välbefinnande, varför de kombinationsmöjligheter som inte inbegriper omfattande välfärdsåtaganden från statens sida framstår som ointressanta givet avhandlingens syfte. Detsamma gäller även en positivt särbehandlande invandrapolitik. Kvar blir därför fyra strategiska alternativ:

1. Kontrollerad invandringspolitik i kombination med negativt särbehandlande invandrapolitik
2. Kontrollerad invandringspolitik i kombination med icke särbehandlande invandrapolitik.
3. Fri invandringspolitik i kombination med negativt särbehandlande invandrapolitik.
4. Fri invandringspolitik i kombination med icke särbehandlande invandrapolitik.

Det migrationspolitiska dilemmat aktualiseras i (2) och (3). I fallet (2) gör invandringspolitiken en mer eller mindre skarp åtskillnad mellan medborgare och icke-medborgare vad gäller medlemskap, medan invandrapolitiken inte gör någon motsvarande åtskillnad vid fördelningen av nyttigheter mellan befintliga samhällsmedlemmar och invandrare. I fallet (3) likställer invandringspolitiken invandrare och befintliga medborgare, medan invandrapolitiken diskriminerar dem emellan vad gäl-

ler fördelningen av nyttigheter. I båda dessa fall har vi alltså att göra med en värdekonflikt.

Denna begreppsutredning ligger även till grund för avhandlingens empiriska huvudantagande: Öberg antar att välfärdsstaterna har rört sig från en situation karaktäriserad av en relativt fri invandringspolitik men negativt särbehandlande invandrapolitik i riktning mot en mer restriktiv invandringspolitik, men med vidgade civila och sociala rättigheter för invandrare.

En betydande del av avhandlingen används för att bestyrka detta antagande genom att jämföra Sveriges, Frankrikes, Storbritanniens och Tysklands migrationspolitik i ett längre tidsperspektiv. Författaren lyckas också utifrån dessa utgångspunkter påvisa avsevärda likheter vad gäller sättet att hantera migrationspolitiken i respektive land. Samtliga dessa länder har rört sig i riktning från en politik av typ (3) i riktning mot en politik av typ (2). De skillnader som framträder ligger framför allt i den olika takt med vilken denna förändring har ägt rum i respektive land, samt på vilka bevekelsegrunder dessa förändringar tillkommit. Trogen sitt syfte betraktar inte författaren dessa skillnader som relevanta: det som ur avhandlingens perspektiv framstår som intressant är *att* och *hur* dessa länder hamnat i ett likartat dilemma, inte *varför* de gjort det.

Öberg varnar för att läsa in avsiktlighet i förändringsprocessen. Det migrationspolitiska predikament som välfärdsstaterna hamnat i utgör knappast resultat av en genomtänkt och enhetlig strategi, utan bör snarare uppfattas som ett kumulerat resultat av små beslut fattade på skilda grunder.

Realpolitiskt sett kan vi alltså notera, hur välfärdsstatens migrationspolitik stabiliserats genom att kombinera en restriktiv invandringspolitik med en icke särbehandlande och allt mer egalitär invandrapolitik. Moraliskt förblir denna kombination dock instabil, då den sammanför element från två synbarligen oförenliga värdeskalor. Migrationspolitiken som helhet vilar på en bräcklig allians mellan partikularism och universalism; å ena sidan rättfärdigas tillträdesbegränsningar genom att hänvisa till välfärdsstatens karaktär av parti-

kulär och välavgränsad värdegemenskap, å den andra sidan så antas just de värden som kommer till uttryck i denna värdegemenskap vara allmängiltiga och därför gälla oberoende av nationsgränser. Invandringspolitiken bidrar följaktligen till att vidmakthålla samma gränser som invandrarpolitikens underliggande etos ytterst lovar att överskrida eller avskaffa.

Avhandlingens filosofiska problem blir därför att undersöka om och i så fall på vilka grunder dessa synbarligen oförenliga principer kan sammanjämkas. Författarens utgångspunkt är att bevisbördan i detta fall åvilar den som vill försvara avsteg från den universalistiska princip som föreskriver gränslös rättvisa.

Öberg söker lösa detta problem genom att ta hjälp av ett antal välkända teorier om distributiv rättvisa. En grundläggande distinktion görs mellan konstruktivistiska och kontextualistiska teorier om rättvisa. De förra söker rättfärdiga rättvisepprinciper genom att hänvisa till en punkt *ovanför* de anspråk eller principer som skall sammanjämkas eller försonas; de senare söker rättfärdiga rättvisepprinciper genom att hänvisa till förhållanden *inom* konkreta värdegemenskaper och använda dessa som avstamp för moralfilosofiska ställningstaganden.

Först till prövning är teorier om rättvisa såsom ömsesidiga fördelar. För att illustrera en dylik tankegång använder författaren Robert Nozicks arbete *Anarchy, State and Utopia* (1974). Grundtanken i denna typ av teori är enligt Öberg att samarbetslösningar är fördelaktigare än om varje individ agerar i enskildhet, och att de enda acceptabla begränsningarna av aktörernas naturgivna negativa frihet är sådana som leder till ökade samarbetsfördelar. Resonemanget förutsätter att vi kan jämföra existerande samarbetsstrukturer med ett hypotetiskt tillstånd med ringa eller intet samarbete; en princip framstår då som rättvis om och endast om den leder till en situation som är uppenbart överlägsen även det mest guldkantade naturtillstånd i fråga om den totala mängd nyttigheter som produceras. Att inrätta en fördelningsmekanism utan hänsyn till denna regel, eller att omfördela resurser utan hänsyn till legitimiteten i det sätt på vilket den befintliga

resursfördelningen uppkommit, kränker med detta synsätt kravet på rättvisa.

För att överföra detta resonemang på det invandringspolitiska området måste vi således jämföra ett hypotetiskt tillstånd utan invandring med ett tillstånd med invandring, för att därefter avgöra huruvida invandringen ter sig fördelaktig ur mottagarlandets perspektiv. Detta är givetvis ytterst en empirisk fråga. Dels gäller det att fastställa huruvida det hypotetiska utgångsläget utgör ett optimalt samarbetsstillstånd eller ej, dels huruvida invandring leder till en nettoökning av välfärden i mottagarlandet. Följaktligen kan inga entydiga principiella invandringspolitiska implikationer härledas ur denna typ av rättviseteori.

Vad gäller invandrarpolitiken är implikationerna något mindre oklara. De som väl släppts in i mottagarlandet kan förväntas medverka till välfärden och kan därmed också resa legitima anspråk på att få del av de resulterande nyttigheterna. Däremot medför inte detta något absolut krav på likabehandling. Precis som denna typ av rättviseteorier inte har något principiellt att invända mot ojämlikhet i resursfördelningen så länge kravet på optimalitet inte åsidosättes, så utgör inte invandrandens relativt sämre utgångsläge automatiskt ett skäl till kompensation. Negativ särbehandling av invandrare framstår därför som en möjlig men inte nödvändig konsekvens av teorier om rättvisa som ömsesidiga fördelar.

En andra typ av konstruktivistisk rättviseteori tar sin utgångspunkt i föreställningen om opartiskhet. Det exempel som anförs utgörs av John Rawls' verk *A Theory of Justice* (1971). Rawls försöker som bekant förena ett abstrakt rättvisebegrepp med redan etablerade uppfattningar om vad som är rättvist genom att till kravet på opartiskhet foga ett krav på viss verklighetsanknytning hos de resulterande rättsprinciperna.

Enligt Öberg pekar en internationaliserad version av Rawls' teori i riktning mot gränslös rättvisa, antingen i form av fri invandring eller i skepnad av en global redistributionspolitik. Bakom okunnighetens slöja finns ingen nationstillhörighet; risken att hamna i invandrandens situation är således inkluderad i original-

positionen. Avstår vi däremot från att internationalisera Rawls' originalposition fullt ut – genom att definiera bort denna risk från originalpositionen – så öppnas fältet för en mer restriktiv tolkning. Invandring blir då försvarbar endast i den utsträckning det gynnar den sämst ställda i mottagarlandet.

Vad gäller de invandrarpolitiska konsekvenserna är bilden mer entydig. Har vi väl accepterat att invandring förekommer i ett givet samhälle, måste vi beakta risken att själva hamna i invandrarens situation. Följaktligen bör inte invandrarpolitiken vara särbehandling, om inte detta kan visas vara till invandrarens egen gagn.

För de kontextualistiska teorierna är problematiken annorlunda. Här är det inte längre frågan om att försöka modifiera en redan etablerad syn på rättvisa genom konstruera abstrakta rättvisepprinciper, utan snarare en fråga om att försöka renodla de moraliska värden som finns uttryckta i existerande värdegemenskaper och sociala praktiker.

De teorier Öberg väljer att diskutera har det gemensamt att de söker rättfärdiga olika rättvisepprinciper genom att visa att de är funktionella inom en i tid och rum avgränsad samhällsordning och värdegemenskap. Walzer, Miller och Flathman betraktar rättvisa såsom en i grunden kontextbunden och därför relativ kategori; frågan om hur en rättvis invandrings- och invandrarpolitik bör de ut kan endast besvaras genom att hänvisa till vad det innebär att vara medlem i ett givet samhälle och därmed delaktig i en konkret värdegemenskap.

Ytterst är därför medlemsskapet en social nytthet bland andra, och vilken invandringspolitik som bör väljas blir avhängigt de konventioner som styr hur detta medlemsskap faktiskt värderas. De implikationer som Öberg härleder ur dessa teorier är därför inte helt klara. Det faktum att kontextualistiska teorier tar sin utgångspunkt i existerande gemenskapers sätt att värdera medlemsskap pekar i restriktiv riktning vad gäller invandringspolitiken; samhällen är ju med en kontextualistisk grundsyn slutna och självtillräckliga gemenskaper konstituerade just genom sina gränser mot omvärlden, varför deras invandringspolitik är el-

ler bör vara – skillnaden tenderar att utplånas – restriktiv. Problemet här är att samma kontext som vi använder för rättfärdiga våra moraliska ställningstaganden i sista hand är identisk med den värdegemenskap vars rättvisesyn därigenom också legitimeras.

Däremot, när en invandrare väl har upptagits inom en värdegemenskap, så blir det svårt för att inte säga omöjligt att utifrån kontextualistiska utgångspunkter argumentera för någon typ av särbehandling. Invandraren blir automatiskt fullvärdig samhällsmedlem i det ögonblick han eller hon inlemmas; de invandrarpolitiska implikationerna blir därför radikalt egalitära.

Så långt huvudlinjerna i avhandlingens argumentation. Öbergs avhandling är i flera avseenden ovanlig. Avhandlingen är njutbar att läsa; författarens stilsäkerhet och omsorg om läsaren är föredömlig, inte minst med tanke på forskningsproblemetets karaktär. Avhandlingen speglar också en ovanlig vilja och förmåga att ge sig i kast med en problematik som både är dagspolitiskt brännbar och filosofiskt högaktuell.

Samtidigt är det ingen lätt uppgift Öberg har tagit sig an, och jag skall nedan antyda några av de svårigheter som vidlåder de utgångspunkter och det förfaringsätt som författaren valt för att lösa det forskningsproblem som redovisats ovan.

Ett första frågetecken rör den politiska filosofins roll och dess problemlösande förmåga. Det torde inte vara en överdrift att påstå att den politiska filosofin idag befinner sig i spänningsfältet mellan rivaliserande värdesystem och olika kriterier för rationell acceptans, vilket gör att även Öbergs ganska försiktiga tilltro till den politiska filosofins förmåga att bringa klarhet i värdekonflikter ter sig en smula överoptimistisk.

Utgångspunkten för avhandlingsarbetet är att det är principiellt möjligt och därtill också önskvärt att på rationella grunder lösa konflikter mellan inbördes oförenliga normsystem. Detta förutsätter att vi också kan förhålla oss kritiskt till de olika teorier som enligt författaren åtminstone hypotetiskt kan tillhandahålla lösningar på den värdekonflikt som finns in-

byggd i migrationspolitiken. Vad vi behöver är alltså inte bara en grund för våra migrationspolitiska ställningstaganden, utan också en grund för att ta ställning till rationaliteten i dessa ställningstaganden.

Men hur är det möjligt att på rationella grunder ta ställning till teorier eller värdesystem som själva innefattar och reser egna och konkurrerande rationalitetsanspråk? Tyvärr undviker Öberg att i likhet med exempelvis MacIntyre (1981, 1988) problematisera relationen mellan rättvisa och rationalitet, och förbigår därigenom hela den problematik som stått i fokus för den teoretiska och politiska filosofin under det senaste decenniet, nämligen diskussionen om inkommensurabilitet (för en översikt, se Bernstein 1991; för en analys, se Lyotard 1988). Istället väljer Öberg att argumentera som om detta problem inte fanns, vilket i praktiken utgör ett kategoriskt ställningstagande till förmån för den typ av rättviseteorier som livnär sig på löftet om en enda och odelbar rationalitet som rättvisans yttersta garant. Bakom Öbergs försiktiga formuleringar anar vi således den analytiske filosofens klockartro på upplysningsförnufts politiska välsignelser.

Vidare, så antar Öberg utan vidare omsvep att rättvisediskussionen har till uppgift "att på ett övertygande sätt argumentera för avvikelser från en strikt likadelningsprincip vad gäller fördelningen av människors rättigheter och skyldigheter, tillgångar och skulder" (Öberg, 1994: 15). Visserligen är det fullt möjligt att argumentera för att jämlikhet *prima facie* ligger i rättvisebegreppets natur, men vad man undrar över i denna passus är fördelningen av bevisbördan. Vad annat än ideologiska böjelser kan få oss att acceptera att bevisbördan automatiskt åvilar den som vill förfäktat avvikelser från en egalitär fördelning av rättigheter och nyttigheter? Här sker alltså ett tyst ställningstagande för ett specifik syn på rättvisa; det är dock inte självklart att radikalism gynnas av brist på argumentation.

Ett andra brännbart problem rör det migrationspolitiska dilemmats natur och dess relation till avhandlingens empiriska del. Dessa tycks stå i ett ömsesidigt men inte helt lyckligt beroendeförhållande till varandra. Det dilem-

ma som Öberg utvecklar och preciserar i avhandlingens första del har nämligen inte bara två horn, utan också flera bottenar.

Väljer vi att tolka dilemmat som ett objektivet givet politiskt sakförhållande, så går det att hävda att den historiska exposén över olika länders migrationspolitiska vägval är överflödig. Det skulle i så fall räcka med att visa att dilemmat föreligger, inte *hur* det uppkommit. Om vi däremot vill tolka dilemmat som ett beslutsproblem, så står vi inför uppgiften att belägga att dilemmat faktiskt föresvävat och fortfarande föresvävar olika beslutsfattare. Den evidens som presenteras i avhandlingen är i så fall otillräcklig. Öberg lyckas förvisso visa att dilemmat utgjort levande materia i den svenska migrationspolitiska debatten, men motsvarande starka och detaljerade evidens saknas för övriga länder. En tredje tolkningsmöjlighet är att dilemmat egentligen handlar om en evig konflikt mellan olika moralprinciper. Öbergs sätt att relatera dilemmat till spänningen mellan en universalistisk och en partikularistisk etik pekar i denna riktning. Det gäller då att visa att dilemmat präglas av nödvändighet snarare än tillfälligt, varför empirin borde ersättas med en fyllig argumentation som talar om för oss varför detta dilemma föreligger *alldeles oavsett* våra ideologiska och dagspolitiska ställningstaganden i nuet. En fjärde och i mitt tycke tilltalande möjlighet, vore att tolka dilemmat som en konflikt mellan högst tidsbundna värden. Dilemmat skulle då framstå som präglad av just tillfällighet snarare än nödvändighet, varför den empiriska analysen av migrationspolitiken borde ersättas med en annan typ av empiri: en idéhistorisk redogörelse som visar *hur* och *varför* vi hamnat i detta moraliska predikament, samt varför detta *inte* förelegat vid andra punkter i tiden och rummet.

Avhandlingens kanske huvudsakliga svaghet består i att den oscillerar fram och tillbaka mellan dessa tolkningsalternativ utan att klart tilldela någon av dem förrangsställning i analysen. Empirins funktion utgör härvid ytterligare en källa till förvirring. Den tragiska konsekvensen av denna mångtydighet är att det blir omöjligt att ta ställning till huruvida den

underliggande värdekonflikten *principiellt* är möjlig att lösa, och hur detta i så fall kan tänkas gå till. Om dilemmat exempelvis ytterst utgörs av en konflikt mellan oförenliga moralprinciper är det *a priori* olösligt oberoende av hur det formulerats; om dilemmat ytterst utgörs av en konflikt mellan tidsbundna normer, är det istället kanske ett pseudoproblem som vi kan hoppas upplösa genom att omformulera dess premisser.

Ett tredje problem rör spänningen mellan det sätt på vilket själva avhandlingsproblemet formulerats och de hypotetiska lösningarnas in- eller utboende begränsningar. Som vi sett rymmer avhandlingen ett definitionsmässigt ställningstagande för ett allmängiltigt rättvisebegrepp, samtidigt som de rättviseteorier som diskuteras inte alldeles friktionsfritt låter sig universaliseras – eller om man så vill, internationaliseras. Öberg inleder med att stipulera att rättviseproblematiken i grunden är gränsöverskridande, dels genom att anta att statens förhållningssätt till främlingar är en förlängning av dess förhållningssätt till de egna medborgarna, dels genom att fördela bevisbördan till den presumtive invandrarens fördel: det är närvaron av gränser, inte gränslöshet, som pockar på filosofiskt försvar.

Dessa utgångspunkter må vara moraliskt lovvärda, men utgör sammantagna en källa till inkohären. Problemet blir tydligt när olika rättviseteorier förs fram för att appliceras på det migrationspolitiska området. Om det till exempel är så att "all konstruktivism bygger på den premiss som säger att samhällsbildningen är det som utgör den självklara utgångspunkten för varje diskussion om social rättvisa" (Öberg, 1994: 132), så följer rimligen att varje diskussion om social rättvisa också äger tillämplighet inom och därför är partikulär i relation till en given samhällsbildning. Det blir därför svårt att i det följande övertyga läsaren om att "[t]eorin stipulerar i sig själv ingenting om gränserna för dess tillämplighet" (Öberg, 1994: 140), då gränserna för dess tillämplighet ligger förborgade just i antagandet om en redan existerande samhällslighet. Detta utgör visserligen en för liberal rättviseteori oftast så självklar utgångspunkt att den inte be-

höver läggas fast i text. Det är alltså i högsta grad oklart huruvida de rättviseteorier som tas upp för diskussion verkligen kan – deras anspråk åsido – ha något att säga oss om migrationspolitiska frågor, då de teorier som anförs antingen – som i det konstruktivistiska fallet – i tysthet förutsätter att tillämpningsområdet utgörs av en avgränsad samhällsbildning, eller, – som i det kontextualistiska fallet – uttryckligen försöker härleda rättvisebegrepp ur just föreställningen om en dylik samhällsbildning.

Öberg tycks här ha snubblat över upplysningsmoralens huvudparadox. De flesta moderna moralfilosofiska läror reser anspråk på allmängiltighet och tidlöshet samtidigt som de tar sin utgångspunkt i förhållanden inom enskilda och välavgränsade samhällsbildningar. En slutsats som därför ligger nära till hands är att dessa lärorens anspråk på allmängiltighet i sin tur utgör uttryck just för en partikulär värdegemenskap av upplysta liberaler som gärna vill se dessa läror på export (jfr MacIntyre 1988: kap 1, 17-20). Annorlunda uttryckt: alla rättviseteorier är i grunden kontextbundna då även föreställningen om ett dekontextualiserat rättvisebegrepp är specifik för en viss kontext; vad som främst skiljer dem åt är graden av hyllande om detta kontextberoende.

Detta är ett problem som länge sysselsatt teoretiker inom internationell politik och folkrätt (Bull 1977; Linklater 1982; Suganami 1989; Walker 1993; Walker & Mendlovitz 1990). I vilken utsträckning det är möjligt att överskrida de partikulära värdegemenskaper som enskilda samhällen eller kulturkretsar utgör till förmån för ett världssamhälle utan gränser – ett samhälle som kan tjäna som referenspunkt för en kosmopolitisk rättvisa? För att kunna internationalisera rättvisediskussionen fullt ut, skulle Öberg behöva argumentera övertygande för att vi faktiskt redan bebor eller inom snar framtid kan hoppas att bebo ett världssamhälle där begreppet rättvisa äger konkret allmängiltighet och inte bara utgör en för det praktiska förnuftet främmande abstraktion. Detta kan ske antingen genom argumentera för det önskvärda och möjliga i att inrätta en världsregering med omfattande fördel-

ningspolitiskt mandat, eller genom att argumentera för att detta världsamhälle spontant kommer att tillgodose kraven på global rättvisa.

Inget av detta är nu av lätt insedda skäl helt enkelt att argumentera för, men att som Öberg gör nöja sig med att hänvisa till ökad interdependens mellan samhällen och stater är knappast i sammanhanget tillräckligt; den klarsyn- te kan alltid peka på att denna interdependens ytterst tjänar till att vidmakthålla ett pluralistiskt internationellt system vars konstitutiva beståndsdelar under överskådlig tid tycks förbli enskilda samhällen.

Jag skall avslutningsvis antyda vad jag betraktar som det grundläggande problemet med denna i sig mycket tankeväckande och intressanta avhandling. Till skillnad från Öberg tror jag inte att den moralfilosofiska problematik som aktualiseras av migrationspolitiken kan eller bör reduceras till en fråga om rättvisa, utan snarare att det primärt är en fråga om hur *politisk identitet* skapas och vidmakthålles. Varje rättvisebegrepp förutsätter att det väsentliga identitetsskapande steget redan är taget, då rättigheter endast kan existera inom något och då för att reglera förhållandena mellan några. Just därför kan inte medlemskap heller vara en rättighet eller nyttighet, då medlemskapet istället utgör samhällsbildningens och därmed också rättvisans möjliggörande betingelse.

Med detta synsätt framstår migrationspolitiken som en bland många mekanismer som bidrar till att skapa och reproducera den moderna nationalstatens identitet som politisk livsform genom att avgränsa densamma från andra stater – och från andra alternativa politiska livsformer – inom ramen för ett internationellt system. Den moderna staten och dess migrationspolitik formar sig på så sätt till en sluten krets av ömsesidigt förstärkande sociala och politiska praktiker, vilka bygger på en intim

växelverkan mellan exklusion och acceptans av individuella subjekt. Den etiska och ontologiska problematik som härvid aktualiseras är således mer fundamental än vad rättviseperspektivet tillåter oss att formulera, då den handlar om vår relation till den Andre, och därigenom också ytterst om vår identitet: vad som gör oss till ett Vi (Arendt 1989).

Med Öbergs perspektiv förblir denna moral- filosofiska aspekt av migrationspolitiken osynlig. Öberg närmar sig ingången till denna problematik när han diskuterar kontextualismens svagheter, men bara för att raskt återvända till den filosofiska trygghet som endast en oskuldsfull rationalism idag kan erbjuda.

Jens Bartelson

Referenser

- Arendt, H, 1989. *La Tradition Cachée*, Paris: Galilée.
 Bernstein, R, 1991. *The New Constellation: The Ethical-Political Horizons of Modernity/Postmodernity*. Cambridge: Polity Press.
 Bull, H, 1977. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: MacMillan.
 Linklater, A, 1982. *Men and Citizens in the Theory of International Relations*. New York: St. Martins Press.
 Lyotard, J-F, 1988. *The Differend. Phrases in Dispute*. Manchester: Manchester University Press.
 MacIntyre, A, 1981. *After Virtue*. London: Duckworth.
 MacIntyre, A, 1988. *Whose Justice? Which Rationality?* London: Duckworth.
 Suganami, H, 1989. *The Domestic Analogy and World Order Proposals*. Cambridge: Cambridge University Press.
 Walker, R : B. J., 1993. *Inside/Outside: International Relations and Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
 Walker, R. B. J. & Mendlovitz, S. H. eds, 1990. *Contending Sovereignities: Redefining Political Community*. Boulder: Lynne Rienner.

Till redaktionen insända skrifter

- Axel Adlercreutz, 1995. *Finansieringsformers rättsliga reglering*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Anders Agell, 1995. *Äktenskap, samboende, partnerskap*. Uppsala: Iustus.
- Johannes Andersen, Lars Torpe, red, 1995. *Demokrati og politisk kultur. Rids af et demokratisk medborgerskab*. Herning: Systime.
- Gunnar Andersson, Wilhelm Roos, Sven Tullgren, 1995. *Remax. Redovisning och beskattning*. Lund: Studentlitteratur.
- Anders Blixt, 1994. *Kashmir's Forgotten Guardians*. Stockholm: Probus.
- Hans von Friesen, 1994. *Superval i Tyskland, Världspolitikkens Dagsfrågor 12 1994*.
- Carl Johan Gardell, 1995. *Haiti – har demokratin en chans? Världspolitikkens Dagsfrågor 1 1995*.
- Ulla Gudmundson, 1994. *EU's utrikes- och säkerhetspolitik, Världspolitikkens Dagsfrågor 11 1994*.
- Peter M Haas, Helge Hveem (ed), Robert O Keohane, Arild Underdal, 1994. *Complex Cooperation. Institutions and Processes in International Resource Management*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Arne Halvarsson, Marie Demker, 1994. *Statsskicket i elva länder*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Knut Heidar, Einar Bemtzen, 1995. *Vesteuropeisk politikk. Partier, regjeringsmakt, styreform*. 2 rev uppl. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lisbeth Jonsson, 1994. *Europeiska unionen*. Lund: Studentlitteratur.
- Francesco Kjellberg, Marit Reitan, 1995. *Studiet av offentlig politikk – en innføring*. Oslo: Tano.
- Anders Kjellström, 1995. *EG-domstolen*. Lund: Studentlitteratur.
- Anders Kjellström, Rolf Mömlid, Lennart Nordensvärd, 1995. *Affärsjuridik*. Lund: Studentlitteratur.
- Reidar Larsson, 1994. *Politiska ideologier i vår tid*. 5 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Håkon Lorentzon, 1994. *Frivillighetens integrasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christina Lundberg, 1995. *Medierätt 1. Yttrandefrihet och tryckfrihet i tryck, radio och TV*. Lund: Studentlitteratur.
- Diana Madunic, 1995. *Kroatiens svåra väg mot demokrati, Världspolitikkens Dagsfrågor 2 1995*.
- Raino Malnes, Knut Midgaard, 1994. *De politiska idéernas historia*. Lund: Studentlitteratur.
- James G March, 1994. *Three Lectures on Efficiency and Adaptiveness in Organizations*. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.
- Michael Novak, 1994. *Kristendom och kapitalism. Tre essäer om skapandets dygder*. Stockholm: Timbro Tendens.
- Anders Persson, 1994. *Skola och makt. Om viljan till kunskap, beroendet av utbildning och tvånget att gå i skola*. Stockholm: Carlssons.
- Sune Persson, 1994. *Palestinakonflikten*. 5 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Olof Petersson, 1994. *Swedish Government and Politics*. Stockholm: Publica.
- Olof Petersson, 1994. *The Government and Politics of the Nordic Countries*. Stockholm: Publica.
- Krister Rindell, 1994. *Essays on Contingent Claims Pricing*. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.
- Paul Gronness, 1995. *Stortinget som organisator. Folkevaldes medverknad ved organiseringa av den norske sentraladministrasjonen 1946-1993*. Oslo: Tano.
- Elisabeth Rynning, 1994. *Samtykke till medicinsk vård och behandling*. Uppsala: Iustus.
- Kjell Skogen, Mari-Anne Sørrie, 1995. *Introduktion till innovationsarbeite*. Lund: Studentlitteratur.
- Håkan Strömberg, 1995. *Handlingsoffentlighet och sekretess*. 7 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Håkan Strömberg, 1995. *Sveriges författning*. 14 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Håkan Strömberg, 1995. *Tryckfrihetsrätt*. 11 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Ann-Charlotte Ståhlberg, 1995. *Våra pensionsystem*. 2 uppl. Stockholm: SNS.
- Ingemar Torbiörn, 1994. *Strategisk Internationell PA*. Lund: Studentlitteratur.
- Bertil Wennberg, Marianne Eliason, Göran Regner, 1995. *Yttrandefrihetsgrundlagen*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Søren Winter, 1995. *Implementering og effektivitet*. Herning: Systime.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Olof Ruin är professor emeritus i statsvetenskap i Stockholm.

Peter Kjellström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.

Docent *Jon Pierre* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Anders Widfeldt är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Fil dr *Anders Håkansson* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.

Fil dr *Henry Bäck* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.

Fil dr *Erik Noreen* är verksam vid institutionen för freds- och konfliktforskning i Uppsala.

Docent *Ole Elgström* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Leif Lewin är professor i skytteanus i vältalighet och statskunskap i Uppsala.

Mogens N Pedersen är professor i statskunskap i Odense.

Dag Anckar är professor i statskunskap vid Åbo Akademi.

Anders Klevmarken är professor i ekonometri i Uppsala.

Christer Karlsson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Ola Listhaug är professor i statsvetenskap i Trondheim.

Lauri Karvonen är professor i statskunskap i Bergen.

Fil dr *Jens Bartelson* är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.